

Shri Tuljabhavani Bahuuddeshiya Samajsevi Sanstha, Vetalwadi's

College of Education For Women, Kurduwadi

Tq. Madha, Dist. Solapur 413208

Criteria : 3

Resource Mobilization For Research

3.2 Research Publication

3.2.1

First page of the article/journals with seal and signature of the Principal

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ)

Peer Reviewed And Indexed Journal

ISSN 2349-638x

Impact Factor 7.367

Website :- www.aiirjournal.com

Theme of Special Issue

**Effect of Climate Change on Availability of Drinking
Water and its Remedies**

(Special Issue No.124)

Chief Editor

Mr. Pramod P. Tandale

Editor

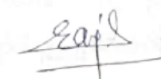
Principal Dr. S.S.Gore

Co-Editor

Dr. P.A. Patil

Dr. S.L. Jadhav

Principal
Shri.T.B.S.Sansta's
College of Education For Women
Kurduwadi (Madha)

हवामान बदल आणि पर्यावरण

प्रा.डॉ. सुलभा किसनराव लटके पाटील
कॉलेज ऑफ एज्युकेशन फॉर वुमेन कुर्डूवाडी

सारांश

मानवी क्रियाकल्पांमुळे हवामानात बदल खूप पूर्वीपासून होवू लागला आहे. गेल्या काही दशकापासून हवामानातील बदल व त्याचा परिणाम पर्यावरणावर झालेला लक्षात येवू लागला आहे. हवामान बदल म्हणजेच पृथ्वीच्या पर्यावरणीय परिस्थितीतील बदल होय. गेल्या काही दशकापासून हवामान बदल हा जागतिक चिंतेचा विषय बनला आहे. या हवामानातील बदलाचा पृथ्वीवरील परिसंस्थेवर व पर्यावरणावर विविध परिणाम होत आहेत हा होणारा परिणाम नकारात्मक स्वरूपाचा आहे. सध्या बदलत्या हवामानामुळे समुद्राची पातळी वाढत आहे. हिमनद्या वितळत आहेत, हवेतील कार्बन डायऑक्साईड वाढत आहे, जलजीवन विस्कळीत होत आहे. हा बदल असाच सुरु राहिला तर अनेक प्राणी व वनस्पतींच्या प्रजाती नामशेष होतील असा अंदाज आहे व त्यामुळे पर्यावरणाची मोठी हानी होईल ही हानी टाळायची असेल तर एक जबाबदार नागरिक या नात्याने परिसंस्था स्वच्छ व शाश्वत राखण्यासाठी महत्त्वाची भूमिका बजावली पाहिजे.

प्रस्तावना :

प्राचीन काळापासून मानवाचे महत्त्वाचे वैशिष्ट्ये म्हणजे त्यांचे संपूर्ण जीवन हे पर्यावरणाच्या सानिध्यात व्यतित होत होते अन्न, वस्त्र, निवारा या गरजा सभोवतालच्या परिसरातून भागविल्या जात होत्या. परंतु जसजशी विज्ञानात प्रगती होत आहे तसतसे त्याच्या गरजात वाढ होत आहे. या वाढत्या गरजा भागविण्यासाठी निसर्गातील मानवाचा हस्तक्षेप वाढला आहे त्यामुळे हवामानात मोठ्या प्रमाणात बदल होत आहे या हवामानातील बदलाचाच परिणाम पर्यावरणावर होत आहे त्यामुळे सध्या हवामानाबद्दल हे एक जागतिक आव्हान बनले आहे.

एखाद्या ठराविक ठिकाणी अनेक वर्षांपासून ऊन, वारा, पाऊस, थंडी यांची स्थिती म्हणजे हवामानबदल माणसाद्वारे घरी, फॅक्टरी आणि वाहतुकीसाठी केल्या जाणाऱ्या तेल, गॅस, कोळशाच्या वापरामुळे तसेच वनस्पतीचा मोठ्या प्रमाणात होणारा न्हास इ. अशा विविध कारणांमुळे हवामानात झपाट्याने बदल होत आहे व या बदलाचा पर्यावरणावर मोठ्या प्रमाणात परिणाम होत आहे. जगातल्या अनेक देशासमोर हवामान बदल हे मोठे आव्हान आहे. हवामानातील बदलाचा पर्यावरणातील वनस्पती, प्राणी, नैसर्गिक साधन संपत्ती, मानवी जीवन इ. परिणाम होत आहे.

पर्यावरणातील हवामान बदलाचे परिणाम

- 1) ध्रुवावरील बर्फ आणि हिमनद्या वेगाने वितळत आहेत त्यामुळे समुद्राची पातळी वाढत असलेल्या सखल किनारी भागात पुराचा धोका वाढेल
- 2) सायबेरिया सारख्या ठिकाणी पर्माफ्रॉस्ट सारखी ठिकाण वितळतील
- 3) जंगलात आगी लागण्याच्या, वणवे पेटण्याच्या घटनांसाठी अनुकूल अस हवामान असल्यामुळे अनेक जंगलातील वनस्पतीचा न्हास होईल.
- 4) हवामान बदलामुळे निवासस्थानात बदल होत असल्याने काही प्रजाती नव्या ठिकाणी स्थलांतरीत होतील तर काही प्रजाती या नष्ट होतील.
- 5) समुद्र अधिक प्रमाणात कार्बनडायऑक्साईड शोषत असून त्यामुळे Tropical coral reefs सारखे सागरी जीव नष्ट होतील.
- 6) बदलत्या हवामानामुळे वायुमार्ग, जलमार्गाने चालणारी वाहतुक, पाणी व हवेवर चालणारे उदयोधंदे तसेच समुद्रकिनाऱ्याचे तापमान, खारे व मतलई वाऱ्यांचा वेग, तीव्रता इ. सर्वांवर परिणाम होईल.
- 7) हवामानाशी संबंधित पर्यावरणीय बदलामुळे अनेक साथीचे तसेच संसर्गजन्य रोगाचा फैलाव होण्याची शक्यता
- 8) पृथ्वीचे जैविक व पर्यावरणीय संतुलन बिघडेल पर्यावरण प्रदूषित होईल व त्यामुळे मानवाला श्वास घेण्यासाठी ताजी हवा आणि पिण्यासाठी शुध्द पाणी

Principal
Shri.T.B.S.Sanstha's
College of Education For Women
Kurduwadi (Madha)

दूरस्थ शिक्षण : काळाची गरज

प्रा. श्रीम. सुलभा किसनराव लटके

कॉलेज ऑफ एज्यु. फॉर वुमेन, कुर्दुवाडी.

प्रस्तावना :

दूरस्थ शिक्षण हे अपारंपारिक व परिवर्तनशील असे शिक्षणाचे साधन आहे. दूरस्थ शिक्षण ही एक पारंपारिक शिक्षणाची उद्बोधन नवीन प्रक्रिया आहे. दूरस्थ शिक्षणाचे स्वरूप औपचारिक शिक्षणापेक्षा वेगळे आहे. शैक्षणिक संस्था व शिक्षकांपासून दूर अंतरावर असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या शिक्षण विषयक समस्या स्थानिक भाषेत सोडविण्याचे अधिकृत नोंदणीकृत साधन आहे. सार्वत्रिक साक्षरतेसाठी तरूणांना, गृहीणींना, शेतमजूराना, औद्योगिक कामगाराना व व्यावसायिकांना शिक्षण घेण्याची संधी उपलब्ध करून देणारी शिक्षणवाहिनी म्हणजे दूरस्थ शिक्षण होय. म्हणूनच भविष्यकाळात व्यक्तिमत्त्व विकासासाठी मुक्त व दूरस्थ शिक्षणाचा एक पर्याय सर्वांपुढे असेल.

➤ दूरस्थ शिक्षणाची संकल्पना :

जॅक फॉक्स ने दूरस्थ शिक्षणाविषयी म्हटले आहे, "दूरस्थ शिक्षण हा विशिष्ट वैशिष्ट्ये असलेला अध्ययनाचा एक मार्ग आहे. हा मार्ग शाळेतून दिल्या जाणाऱ्या शिक्षणापेक्षा वेगळा आहे."

दूरस्थ शिक्षणामध्ये देखील काही योजना निश्चित असते. नेहमीच्या औपचारिक व्यवस्थेमध्ये विद्यार्थ्यांचे शिक्षण जसे होते तेसेही नाही, परंतु त्याला आवश्यक असे मार्गदर्शन मिळण्याची सोय या प्रणालीमध्ये केलेली असते. दूरस्थ शिक्षण हे अशासाठी आहे जे बालक, प्रौढ विभिन्न कारणांनी नियमित शिक्षण घेऊ शकत नाहीत अशा व्यक्तींना शिक्षण उपलब्ध करून देणे हेच या शिक्षणाचे मुख्य उद्दिष्ट आहे. मनुष्य सतत शिकत असतो किंवा तो सतत शिकत राहिला पाहिजे म्हणूनच दूरस्थ शिक्षणाची योजना पुढे आली. शिक्षणाच्या वाढत्या प्रसाराबरोबरच शिक्षणावरील खर्चही वाढत आहे. शिक्षणावर होणारा खर्च व शिक्षणाची उत्पादकता यांचा विचार करणे क्रमप्राप्त झाले आहे. शिक्षणापासून कोणतीही व्यक्ती वंचित राहू नये म्हणून दूर अध्यापन किंवा दूरस्थ शिक्षण पद्धती अंमलात आणली आहे.

दूरस्थ शिक्षणात विद्यार्थी हा स्वतः शिकत असतो. दूरस्थ शिक्षणात शिक्षकाची जागा शिक्षणातील नव्या प्रयोगांनी व तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीमुळे उपलब्ध असलेल्या साधनांनी घेतली आहे आणि म्हणूनच या शिक्षण पद्धतीतील विद्यार्थी हा स्वावलंबी अभ्यास करू लागला आहे.

➤ दूरस्थ शिक्षणाची वैशिष्ट्ये :

1. दूरस्थ शिक्षण परंपरागत शिक्षणापासून भिन्न असते. यात शिक्षक विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचतो.
2. यात खुल्या शिक्षणासाठी परिस्थिती तयार केली जाते.
3. विद्यार्थी व शिक्षकांना अध्ययनासाठी पूर्ण स्वातंत्र्य दिले जाते.
4. या प्रयोगामुळे शिक्षणात गुणात्मक विकास साधला जातो.

➤ दूरस्थ शिक्षणाची आवश्यकता :

1. चांगल्या शिक्षकांची उणीव भरून काढण्याकरिता, चांगल्या शिक्षकांच्या अध्यापनाचा लाभ आकाशवाणी, दूरदर्शन वा टेपरेकॉर्डर यांच्या साह्याने वर्गाबाहेरील विद्यार्थ्यांना करून देण्यासाठी दूरस्थ शिक्षणाची आवश्यकता आहे.
2. प्रत्यक्षपणे शिक्षक जवळ नसले तरी शिकण्याचे कार्य सुरू ठेवता येते.
3. दूरदर्शन, आकाशवाणी, टेपरेकॉर्डर, व्हिडीओ फिल्म, पत्रव्यवहार या आधुनिक शिक्षणमाध्यमांचा उपयोग केल्यास शिकणाऱ्यांची अधिक जाणीव जागृती होऊ शकते म्हणून दूरस्थ शिक्षणाची आवश्यकता आहे.

Principal
Shri. T.B.S. Santha's
College of Education For Women
Kurduwadi (Madha)

२१. स्वातंत्र्योत्तर कालखंडातील स्त्री शिक्षणाचा विकास

प्रा. डॉ. सुलभा किसनराव लटके-पाटील
कॉलेज ऑफ एज्युकेशन फॉर वुमेन, कुर्डूवाडी.

सारांश

एकविसाव्या शतकात स्वतंत्र भारतातील स्त्री शिक्षण क्रांतीच्या मोठ्या टप्प्यावर उभे आहे. शहरी भागापुरतेच मर्यादित असलेले स्त्रीशिक्षण आता ग्रामीण, दुर्गम, अदिवासी भागापर्यंत विस्तारले आहे. एक स्त्री शिकली की, ती सारे कुटुंब साक्षर करते, संस्कारक्षम करते या महात्मा फुलेच्या वचनाला स्मरून स्त्री शिक्षणाला प्राधान्यक्रम दिलेला आहे. स्वातंत्र्योत्तर काळात कोठारी कमिशनने स्त्रीशिक्षणाला प्राधान्य देवून स्त्रीशिक्षणात मोठे परिवर्तन केले आहे. स्त्रिला शिक्षणाच्या सर्वच क्षेत्रात समान संधी देण्यात आली आहे. स्त्रीशिक्षणाचे महत्त्व आता सर्वमान्य झाले आहे स्त्रीशिक्षणाचा प्रचार व प्रसार व्हावा म्हणून केंद्रशासन, राज्यशासन व अन्य संस्था संघटना इ.सर्व स्तरावरून प्रयत्न चालू आहेत विसावे शतक हे स्त्रियांच्या उत्थापनाचे शतक मानले गेले आहे सर्वच क्षेत्रात स्त्रीशिक्षणासाठीचे प्रयत्न व स्त्री शिक्षणाचा विकास उर्ध्वगामी झालेला आहे स्त्रीला २१ व्या शतकाच्या पूर्वार्धात सबल पंख लाभत आहेत स्त्री शिक्षणांने तिला आपली उन्नती करण्याची उर्जा दिली असून स्त्रियांना पुरुषांइतकाच अधिकार प्राप्त झाला आहे. स्त्रीशिक्षणाच्या वाटचालीत सर्वच क्षेत्रात स्त्रियांसाठी सहशिक्षणांची तरतूद झाली आहे.

प्रस्तावना

स्त्रियांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा सर्वांगीण विकास व परिपोषण करणारे महत्त्वाचे साधन म्हणजे स्त्रीशिक्षण होय. स्त्रीशिक्षण हा कोणत्याही समाजजीवनाच्या समृद्धीचा आणि प्रगतीचा मापदंड आहे कोणत्याही समाजाची सांस्कृतिक पातळी ही त्या समाजातील स्त्रियांची सांस्कृतिक परिस्थिती कशी आहे यावरून ठरते. म्हणजेच स्त्रीशिक्षण आणि विकास या दोन्ही गोष्टी हातात हात घालूनच वाटचाल करतात स्त्रियांच्या शिक्षणासाठी उन्नतीसाठी आधुनिक काळात जे प्रयत्न सुरू झाले त्याला १५० वर्षे उलटली या १५० वर्षात करण्यात आलेल्या विविध प्रयत्नांमुळे स्त्रियांच्या शिक्षणात खूपच प्रगती झाली स्त्रियांची श्रमशक्ती चूल व मुल या चाकोरीतून बाहेर पडून देशाच्या आर्थिक क्रांतीस हातभार लावू लागली आहे.

स्त्री शिक्षणाची वाटचाल

स्त्रीशिक्षणाच्या बाबतीत सुरुवातीला स्थिती मागासलेपणाची होती परंतु इंग्रजी शिक्षणामुळे नवीन विचारांचा परिचय झाला व स्त्री शिक्षणांना चालना मिळाली.

भारतात सर्वात प्रथम कलकत्ता फीमेल ज्युव्हेनाईल सोसायटीने इ.स. १८२० मध्ये कलकत्ता येथे बंगाली मुलींसाठी पहिली शाळा काढली. हिंदी मुलींसाठी असलेली ही पहिली शाळा होती. महाराष्ट्रात मुलींसाठी सर्वात पहिली शाळा इ. १८२४ मध्ये अमेरिकन मिशनने काढली त्यानंतर १८२९ ते १८३० या काळात, स्कॉटिश मिशनने एकूण सहा शाळा काढल्या यानंतर इ.स. १८४९ मध्ये

Sai's
Principal
Shri.T.B.S.Sansta's
College of Education For Wom
Kurduwadi (Madha)

सध्याच्या शिक्षणप्रणालीतील दूरदर्शनची भूमिका

प्रा. सुलभा लटके
कॉलेज ऑफ एज्युकेशन फॉर वुमेन, कुर्डूवाडी

सारांश :-

कोविड - 19 च्या काळात ऑनलाईन शिक्षणासाठी युट्युब, व्हॉट्सअप ग्रॅप आणि वेगवेगळ्या ऑनलाइन बरोबरच दूरदर्शनची मदत मोठ्या प्रमाणात झाली राज्याच्या सर्व भागातील विद्यार्थ्यांपर्यंत शालेय शिक्षणाचा अभ्यासक्रम पोहचविण्यासाठी दूरदर्शनचा मोठ्या प्रमाणात वापर झाला. दूरदर्शनकडून प्रसारणाच्या वेळा निश्चित करून घेवून वेगवेगळ्या पद्धतीने विषय शिकवून अत्यंत प्रभावीपणे ज्ञान विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहचविले म्हणजेच कोविड नंतरच्या काळात देखिल दूरदर्शन या माध्यमाचा आपणास खूपच उपयोग करून घेता येण्यासारखा आहे. औपचारिक व अनौपचारिक दोन्ही पद्धतीने दूरदर्शनचा वापर करता येतो म्हणजेच या दोन्ही पद्धतीत दूरदर्शनची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची आहे. इतर साधनापेक्षा दूरदर्शन मध्ये ज्ञानाचा प्रसार करण्याची क्षमता अधिक आहे.

प्रास्ताविक :

शिक्षण क्षेत्रात दररोज नवनविन सुधारणा होत आहेत तरीपण तांत्रिकदृष्ट्या आपला देश अजूनही विकसनशील स्थितीमध्येच आहे जर भारताला विकसीत देशाच्या यादीमध्ये समाविष्ट व्हायचे असेल तर त्यासाठी भारतातील शैक्षणिक क्षेत्रात बदल घडवून आणणे महत्त्वाचे आहे. पारंपारिक अध्ययन - अध्यापन पद्धतीच्या जोखंडातून बाहेर येवून तंत्रज्ञानाचा वापर करणे शिक्षणक्षेत्रात गरजेचे झाले आहे.

कोविड - 19 च्या काळात ऑनलाईन शिक्षण पद्धतीमध्ये दूरदर्शनला एक प्रभावी शिक्षणाचे माध्यम म्हणून ओळखले जावू लागले आहे. शिक्षण क्षेत्रात दूरदर्शनच्या साहाय्याने उत्कृष्ट दर्जाचे अध्ययन अध्यापन शक्य आहे.

दूरदर्शनची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी :

शिक्षणक्षेत्रात दूरदर्शन साधन म्हणून दूरदर्शनला अत्यंत महत्त्व आहे. 1936 मध्ये इंग्लंडमध्ये बी.बी.सी (British Broadcasting Corporation) ने जनतेला प्रथम दूरदर्शन उपलब्ध करून दिले यानंतर सर्व जगात याचा प्रचार व प्रसार झाला भारतामध्ये 15 सप्टेंबर 1959 मध्ये तेंव्हाच्या राष्ट्रपतींनी पहिल्या दूरदर्शन केंद्राचे नवी दिल्ली येथे उद्घाटन केले. व नियमितपणे दूरदर्शनचा उपयोग सुरू झाला त्यानुसार दररोज अर्धा तास कार्यक्रम प्रक्षेपित होवू लागला एकंदर 66 ठिकाणी दूरचित्रवाणी संच बसविण्यात आला व टेलिव्हिजनची स्थापना केली गेली. कार्यक्रम झाल्यानंतर या टेलिव्हिजनमध्ये चर्चा होत असे व त्याचा सर्व अहवाल नंतर नभोवाणी मंत्रालयाकडे सोपविला जाई. 1961 च्या आक्टोबर मध्ये मात्र दिल्ली प्रशासन व नभोवाणी केंद्र या दोघांच्या मदतीने शाळेमध्येच दूरदर्शन विषयीचे शिक्षण देण्याचे काम सुरू झाले या शिक्षणामध्ये विशेषतः इंग्रजी, समाजशास्त्र व विज्ञान या विषयावर भर देवून नियमितपणे दूरदर्शनचे पाठ घेण्यास सुरुवात झाली 1972 पासून हळूहळू मुंबई, चेन्नई, श्रीनगर या ठिकाणी देखील दूरदर्शनवर शैक्षणिक कार्यक्रम दाखविण्यात येवू लागले. 1 ऑगस्ट 1975 रोजी शैक्षणिक कार्यक्रम प्रसारित करण्यासाठी प्रथमच उपग्रहाचा वापर केला गेला. भारताचे तत्कालीन प्रधानमंत्री श्रीमती इंदिरा गांधी यांनी SITE (satellite Instructional Television Experiment) या उपक्रमाचे उद्घाटन केले. यामध्ये भारतातील कर्नाटक, आंध्र, ओरिसा, बिहार, मध्यप्रदेश व राज्यस्थान या राज्यातील 2,400 खेड्यातील विद्यार्थ्यांना सामावून घेतले गेले होते. 1973 मध्ये दूरदर्शनची शिक्षणांमध्ये कोणती भूमिका असावी यासंबंधी परिसंवाद घडवून आणला होता. 1990 अखेर 90% जनता दूरदर्शनचा लाभ घेवू शकेल अशा दृष्टीने प्रयत्न करण्यात आला. 15 ऑगस्ट 1993 पासून दूरदर्शनच्या पाच वाहिन्या अनौपचारिक शिक्षण देण्याच्या दृष्टीने कार्यक्रम सादर करीत आहेत. सध्या कोविड 19 च्या काळात दूरदर्शनवर ऑनलाईन शिक्षणा संदर्भातील सर्वाधिक शैक्षणिक उपक्रम सादर करण्याचा निर्णय शिक्षण विभागाने घेवून ऑनलाईन शिक्षण जास्तीत जास्त विद्यार्थ्यांपर्यंत दूरदर्शनद्वारे पोहचविण्याचा प्रयत्न झाला.

Principal
Shri.T.B.S.Sanstha's
College of Education For Women
Kurduwadi (Madha)

माध्यमिक स्तरावरील इ. ९ वी च्या पाठ्यपुस्तकातील जीवनकौशल्याच्या संदर्भात अध्ययनकर्त्यावर होणारा परिणाम : एक चिकित्सक अभ्यास

प्रा. सुलभा लटके

संशोधक (पीएच.डी.)

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ,

औरंगाबाद

सारांश

शिक्षणामुळे व्यक्तीचा सर्वांगीण विकास होतो. यात प्रामुख्याने बौद्धिक, मानसिक व क्रियात्मक विकास अपेक्षित असतो. मात्र आजच्या शिक्षणातून ज्ञानात्मक व क्रियात्मक पातळीचा जरी विकास होत असला तरी भावात्मक पातळीला स्थान मिळालेले नाही. त्यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये राष्ट्रीयवृत्ती, सामाजिक जाणिव यांचा अभाव दिसून येतो. म्हणून जीवनकौशल्याच्या माध्यमातून स्व चि जाणिव, निर्णयक्षमता, चिकित्सक विचार, भावनांचे समायोजन, ताणतणावाचे समायोजन इ. कौशल्य विषयाच्या पाठ्यवस्तूद्वारा संस्कारीत केल्यास भावात्मक विकास सहजसाध्य होईल. आजचे सामाजिक वातावरण दूषित झाल्यामुळे जीवनकौशल्य शिक्षणासाठी शिक्षकांनी प्रयत्नशील रहावे. नेहमी विद्यार्थ्यांना समजूतदारपणा, शांती, सहनशिलता, लिंग समभाव, इतरांशी मैत्रीपूर्ण संबंधासह जबाबदारीपूर्वक जीवन जगायला तयार करण्यासाठी कौशल्याचे महत्त्व पटवून देणाऱ्या सहशालेय उपक्रमाचे नियोजन करावे.

प्रस्तावना

२१ व्या शतकात झालेला ज्ञानाचा विस्फोट व विविध क्षेत्रातील प्रगती यामुळे जग गतिमान होत चालले आहे. ज्ञानाच्या नेत्रदिपक प्रगतीमुळे मनुष्याला आज अशक्य असे काहीच उरले नाही. आधुनिक काळात चंगळवादी प्रवृत्ती सर्वत्र वाढत चालली आहे. म्हणूनच शिक्षणातून जीवनकौशल्याचे संस्कार घडविणे ही आजच्या काळाची गरज बनली आहे. जागतिक आरोग्य संघटनेने १९९७ मध्ये दहा मूलभूत जीवनकौशल्य सांगितली आहेत. तसेच जीवनकौशल्य शिक्षणाचा समावेश बालकांचा शिक्षण हक्क कायदा २००९ यामध्ये देखील केलेला आहे. जीवनकौशल्य शिक्षणातून विद्यार्थ्यांना दैनंदिन जीवनातील विविध अडचणी सोडविणे, सतत वाढणाऱ्या धोकादायक परिस्थिती हाताळणे, स्वतःची ओळख होणे, व्यक्तिव्यक्तिमधील सहसंबंध समृद्ध करण्याकरिता योग्य निर्णयक्षमता, संप्रेषण कौशल्य, सर्जनशिल व चिकित्सक विचारसरणीद्वारे व्यक्तिमत्त्वाचा विकास करण्याकरिता इ. वरील दृष्टीने मराठी पाठ्यपुस्तक सहाय्यभूत ठरते. जीवनकौशल्य शिक्षण ही केवळ मूल्यांची, सद्विचारांची शिक्षण देणारी प्रणाली नसून विद्यार्थ्यांमधील बलस्थानांना जागृत करणारी व्यवहारिक जीवनात प्रकर्षाने उपयोगी पडणारी मूल्यांची जोपासना करणारी शिक्षणप्रणाली आहे.

समस्या विधान

"माध्यमिक स्तरावरील इ. ९ वी च्या पाठ्यपुस्तकातील जीवनकौशल्याच्या संदर्भात अध्ययनकर्त्यावर होणारा परिणाम : एक चिकित्सक अभ्यास."

संशोधन समस्येची उद्दिष्टे

- १) इ. ९ वी च्या माध्यमिक स्तरावरील मराठीच्या पाठ्यपुस्तकातून व्यक्त होणाऱ्या जीवनकौशल्याचा शोध घेणे.
- २) जीवनकौशल्य शिक्षणासाठी मराठी विषयाचा सहभाग पडताळणे.
- ३) अभ्यासक्रमांतर्गत जीवनकौशल्य विद्यार्थ्यांत रुजविण्यासाठी शिक्षक करीत असलेल्या प्रयत्नांचा शोध घेणे.
- ४) अभ्यासक्रमातून योग्य जीवनकौशल्याचे शिक्षण अधिक परिणामकारक होण्यासाठी उपाययोजना सांगणे.

परिकल्पना

- १) इ. ९ वी च्या मराठीच्या पाठ्यपुस्तकाच्या अध्यापनातून जीवनकौशल्य संक्रमित केली जातील.
- २) विद्यार्थ्यांमध्ये पाठ्यघटकातून योग्य जीवनकौशल्य रुजविण्यासाठी प्रयत्न शिक्षक करतात.
- ३) मराठी विषयाच्या अध्यापनात जीवनकौशल्य संदर्भात विविध अध्यापन पद्धती व तंत्रे यांचा वापर केला जातो.

गृहितके

- १) शिक्षण हे विद्यार्थ्यांवर संस्कार करणारे प्रभावी साधन आहे.
- २) जीवनकौशल्याचे शिक्षण हे प्रामुख्याने अनुभवावर आधारित आहे.

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ)

Peer Reviewed And Indexed Journal

ISSN 2349-638x

Impact Factor 7.331

Website :- www.aiirjournal.com

Theme of Special Issue
Recent Trends in Higher Education
(Special Issue No.115)

Chief Editor

Mr. Pramod P. Tandale

ISSN 2349-638X

www.aiirjournal.com

Editor

Principal Dr. S.S.Gore

Co-Editor

Prof. Dr. A.G.Kamble

Dr.M.V.Mate

Eajil
Principal
Shri.T.B.S.Sansth's
College of Education For Women
Kurduwadi (Madha)

उच्च शिक्षणातील एक कार्यनिती सहकार्ययुक्त अध्ययन

प्रा.डॉ. सुलभा किसनराव लटके पाटील
कॉलेज ऑफ एज्युकेशन फॉर वुमेन कुर्दुवाडी

सारांश :-

शिक्षण ही एक सामाजिक प्रक्रिया आहे शिक्षणातून विद्यार्थ्यांमध्ये सामाजिक कौशल्याचा विकास करणे अपेक्षित आहे. त्या अनुषंगाने आपल्या आजच्या शिक्षणातील अतिरिक्त स्पर्धा व अतिरिक्त व्यक्तिगतता कमी करून सहभाग व सहयोग यांचे प्रमाण वाढणे आवश्यक आहे. त्यासाठीच आज जागतिक स्तरापासून ते शालेय स्तरावर तसेच महाविद्यालयीन स्तरावर सर्व विषयांच्या अध्यापनात सहकार्ययुक्त अध्ययन वापरण्याचा पुरस्कार सर्व शैक्षणिक समित्या व शासन निर्णय करत आहेत.

सहकार्ययुक्त अध्ययन ही 21 व्या शतकात गरज बनली आहे. सहकार्ययुक्त अध्ययनाने विद्यार्थ्यांचा सामाजिक विकास तर होतोच परंतु त्याचबरोबर शैक्षणिक प्रगती चांगली होवून वैयक्तिक गुणवत्तेत वाढ ही उत्तम घडायला मदत होते विद्यार्थ्यांचे विविध विषयातील संपादनूक वाढून विद्यार्थी शालेय जीवनात आपल्या शिकण्याची जबाबदारी स्वतः घेतात व मित्रमैत्रिणीच्या आधारातून घेतलेल्या शिक्षणांच्या आधारे स्वतःची प्रगती अधिक चांगल्या रितीने करतात त्यामुळे या विद्यार्थ्यांचा वैयक्तिक विकास तर होतोच परंतु त्याबरोबर सामाजिक कौशल्यात ही मुले मागे पडत नाहीत त्यामुळे पुढील जीवनात यशस्वी ठरतात वर्गात सहकार्ययुक्त अध्ययन वापरून शिकविणे म्हणजे वर्गातील बुजऱ्या, हुशार, मागे पडणाऱ्या व इतर प्रत्येक प्रकारच्या विद्यार्थ्याला शिकण्याच्या प्रक्रियेत गोवून घेण्याचा मार्ग आहे.

प्रास्ताविक :-

21 व्या शतकात विद्यार्थ्यां-विद्यार्थ्यांमधील स्पर्धेचे प्रमाण वाढत आहे प्रत्येक विद्यार्थी स्वतःला दुसऱ्या पेक्षा वरचढ ठरविताना इतरांचे अस्तित्त्व पुसून टाकण्याचा प्रयत्न करीत आहे. अशा परिस्थितीत शिक्षणाच्या साहाय्याने व्यक्तिच्या वर्तनात बदल घडवून आणून समाजामध्येही बदल घडवून आणणे शक्य आहे यासाठी विद्यार्थीकेंद्रित अध्यापन पद्धतीचा वापर करता येईल.

विद्यार्थी केंद्रित अध्यापन पद्धतीचा वापर केला तर विद्यार्थी आपल्या समवयस्कासोबत गटागटात काम करतील त्यामुळे सामाजिक कौशल्य व संप्रेषण कौशल्य विकसीत होण्यास मदत होईल वर्गात सहकार्यवृत्ती वाढीस लागून लोकशाहीप्रणाली विकसीत होण्यास मदत होईल.

यासाठी ज्या विद्यार्थी केंद्रित अध्ययन अध्यापन पद्धती आहेत त्यापैकी एक म्हणजे सहकार्ययुक्त अध्ययन होय. सहकार्ययुक्त अध्ययन ही एक प्रक्रिया असून यांमध्ये विद्यार्थी गटांमध्ये एकत्र येवून इतरांना शैक्षणिक प्रगतीसाठी मदत करतात आणि स्वतःचे व इतरांचे ज्ञान वाढवितात.

सहकार्ययुक्त अध्ययन पद्धतीत विद्यार्थी अध्ययन कार्यादरम्यान स्वप्रेरनेने इतरांवर अवलंबून असतात इतरांना उत्तेजन देतात आणि समाज ध्येय साध्य करण्यासाठी गटात एकत्रितपणे काम करतात.

सहकार्ययुक्त अध्ययन पद्धतीचे प्रकार

१) एकत्र अध्ययन पद्धती

Johnson and Johnson यांनी 1975 मध्ये ही पद्धत विकसीत केली या पद्धतीत चार घटकांचा समावेश होतो.

२) पद्धत Jigsaw I

३) Group Investigation

४) विद्यार्थी संघ अध्ययन

५) Team Games Tournament (T.G.T)

Principal
Shri.T.B.S.Sansta's
College of Education For Women
Kurduwadi (Madha)

विज्ञान अध्यापनात संकल्पना प्राप्ती प्रतिमान तंत्राच्या उपयोगाचा अभ्यास

प्रा. सुरवसे रवी मगन,
कॉलेज ऑफ एज्युकेशन फॉर वूमन, कुर्दुवाडी,
ता. माढा, जि. सोलापूर

श्रीमती तळेकर शीतल अरुण,
कॉलेज ऑफ एज्युकेशन फॉर वूमन, कुर्दुवाडी,
ता. माढा, जि. सोलापूर

सारांश :

आजचे युग विज्ञान युग आहे. विज्ञानाच्या प्रगतीची जाणीव पयोगदी द्यावी. एतके विज्ञान सामान्य जीवनाशी गाऊन भिडणे आहे. विज्ञानाची वाढ संशोधनामुळे झपाट्याने होत आहे आणि संशोधनातून निर्माण झालेली तत्त्वे, अनुमान इ. चा उपयोग तंत्रज्ञानाचा आधार म्हणून होत आहे. शिक्षण म्हणजे ज्यायोगे व्यक्ती तिच्या क्षमता, अभिवृत्ती व ती राहता असलेल्या समाजातील यत्नगुणीच्या घाटांचा विकास करते. तसेच ती सामाजिक प्रक्रिया की तिच्या वदारे व्यक्तीच्या निवडक व नियंत्रित पर्यावरणाशी (विशेषशाळा) संबंध आणला जातो. असे करण्याचा उद्देश सामाजिक कार्यक्षमता आणणे व तिचा जास्तीत जास्त वैयक्तिक विकास करणे हा असतो. थोडक्यात शिक्षण म्हणजे व्यक्तीचा सर्वांगीण विकास करणे होय. विद्यार्थ्यांच्या जीवनाचा सर्वोत्तम विकास करण्याची जबाबदारी शिक्षकावर आहे. त्यासाठी शिक्षकाने योग्य अध्यापन पद्धती (प्रतिमान) वापरून उत्कृष्ट अध्यापन केले पाहिजे.

प्रास्ताविक :

सध्याचे शिक्षण शिक्षक केंद्रित आहे. विद्यार्थ्यांचा फक्त ज्ञानात्मक विकास होत आहे. त्यामध्ये सुधारणा घडवून आणणे गरजेचे आहे. अध्ययनात विद्यार्थ्यांनी सक्रिय राहावे यासाठी पारंपरिक अध्यापन पद्धतीऐवजी नव्या अध्यापन पद्धती वापरणे आवश्यक आहे. अलीकडे विज्ञान अध्यापनाची नवनवीन तंत्रे, अध्यापन पद्धती, अध्यापनाची प्रतिमाने विकसित होत आहेत. या नवीन तंत्रांचा, पद्धतींचा, प्रतिमानांचा अध्यापनात वापर करणे आवश्यक आहे. जग झपाट्याने बदलत आहे. प्रत्येक देश आपापला विकास (प्रगती) घडवून आणत आहे. त्यांच्यामध्ये विकासाची स्पर्धा आहे. आपल्या भारत देशाला स्वतःचा विकास (प्रगती) साधायचा आहे. सर्व देशांबरोबर तांड मानेने पुढे जायचे आहे. तेव्हा देशात बदल होणे गरजेचे आहे. हा बदल प्रत्येक क्षेत्रात होणे आवश्यक आहे. त्यामध्ये औद्योगिकशेती, व्यापार, बँका, शिक्षण, सांस्कृतिक इ. परंतु या सर्व क्षेत्रांची प्रगती होण्यासाठी सर्वप्रथम त्याचा पाया मजबूत करणे आवश्यक आहे. ज्ञान इतरांपर्यंत पोहोचविण्याचे काम मात्र फक्त शिक्षकांवर आहे. त्यामुळे शिक्षकाला हे काम आधुनिक पद्धतीने जबाबदारपणे करणे आवश्यक आहे. अध्यापन पद्धतीत सुधारणा करण्यातूनच प्रतिमान तंत्राचा विकास झाला. त्यामध्ये संकल्पनाप्राप्ती प्रतिमान तंत्राचा समावेश होतो. या प्रतिमान तंत्रामुळे विद्यार्थ्यांना संकल्पना तयार होण्यास मदत होते. अध्यापनात मनोरंजकता येईल व आनंददायी शिक्षण होईल. अध्यापनाची परिणामकारकता वाढण्यास मदत होईल. विद्यार्थ्यांच्या संपादणुकीवर परिणाम होईल. अध्यापन परिपूर्ण होण्यास मदत होईल.

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये :

१. संकल्पनाप्राप्ती प्रतिमान तंत्राद्वारे अध्यापनासाठी शैक्षणिक साहित्य निर्मिती करणे.
२. विज्ञान विषयाच्या अध्यापनात संकल्पनाप्राप्ती प्रतिमान तंत्राचा अध्यापन दर्जावर होणारा परिणाम अभ्यासणे.
३. संकल्पनाप्राप्ती प्रतिमान तंत्राचा विकास करणे.

संशोधनाची गृहीतके

१. सतत पारंपरिक पद्धतीने अध्ययन करणे कंटाळवाणे असते.
२. संकल्पनाप्राप्ती प्रतिमानाच्या आधारे अध्यापन केल्यास अध्यापन मनोरंजक होईल. तसेच विद्यार्थ्यांची संपादणूक वाढेल.

संशोधनाची परिकल्पना

१. संशोधन परिकल्पना : विज्ञान अध्यापनात संकल्पनाप्राप्ती प्रतिमानाचा अवलंब केल्यास विद्यार्थ्यांच्या संपादणुकीत फरक पडतो.
२. शून्य परिकल्पना : विज्ञान अध्यापनात संकल्पना प्राप्ती प्रतिमानाचा अवलंब केल्याने अथवा न केल्याने विद्यार्थ्यांच्या संपादणुकीत सांख्यिकीय फरक पडत नाही.

नमुना निवड : एकूण जनसंख्येतील ३०% नमुना म्हणजेच २ प्रशालेचा विचार केला. पैकी एक शाळा यादृच्छिक पद्धतीने निवड करण्यात आली. ती म्हणजे जिल्हा परिषद प्रशाला, माढा ही होय. जिल्हा परिषद प्रशाला, माढा येथील पूर्वचाचणीतील गुणांवरून इ.९ वीच्या वर्गातील ४० विद्यार्थ्यांची निवड यादृच्छिक पद्धतीने करून त्यांचे दोन गट करण्यात आले. २०- २० विद्यार्थ्यांचे स्तरीय यादृच्छिक निवड पद्धतीने नियंत्रित व प्रायोगिक गटात विभागन केले.

संशोधनाची साधने : पूर्वचाचणी, संकल्पनाप्राप्ती प्रतिमानाचा अध्यापनात केलेला प्रयोग, उत्तर चाचणी.

संशोधनातील चले : स्वाश्रयी चले : संकल्पनाप्राप्ती प्रतिमान तंत्राने अध्यापन
आश्रयी चले : इयत्ता ९ वीचे विद्यार्थी, विद्यार्थ्यांची संपादणूक

संशोधन कार्यपद्धती : संशोधन पद्धती : प्रस्तुत संशोधनासाठी प्रायोगिक पद्धतीचा वापर करण्यात आला.
संशोधन अभिकल्प : प्रस्तुत संशोधनासाठी समान गट अभिकल्पाचा उपयोग करण्यात आला.

संशोधकाने तयार केलेल्या संपादणूक (पूर्व) चाचणीद्वारे दोन समान गट तयार करून नियंत्रित गटास पारंपरिक व्याख्यान पद्धतीने अध्यापन केले तर प्रायोगिक गटास संकल्पना प्राप्ती प्रतिमान तंत्राचा वापर करून अध्यापन केले. त्यानंतर दोन्ही शाळासुद्धा पूर्वचाचणी देण्यात आली व परिकल्पनांचा पडताळा घेण्यात आला.

संख्याशास्त्रीय साधने : प्रस्तुत संशोधनासाठी मध्यमान, प्रमाण विचलन व 'f' परीक्षिकेचा उपयोग करण्यात आला.

Principal
Shri.T.B.S.Sanstha's
College of Education For Wom
Kurduwadi (Madha)

भविष्यातील शिक्षण प्रणाली

प्रा.रवि म-न सुरवसे
ऑलेज ऑफ एज्युकेशन फॉर वुमेन, कुर्दुवाडी

सारांश-

भविष्यातील जग डिजीटलचे असेल त्यामुळे आपल्या शिक्षणप्रणालीमध्ये बदल करणे गरजेचे आहे. विषयांची संख्या, आशयाची मांडणी, अध्यापन पध्दती, अध्यायन तंत्र यामध्ये काळानुसार परिवर्तन होणे आवश्यक आहे. शासन आणि तज्ञ यांचा सामान्य लोपिंशी संवाद होणे गरजेचे आहे, कारण त्यातूनच शिक्षणाला दिशा दाखवणारी प्रकाशवाट नक्कीच दिसेल.

प्रस्तावना -

भारताचा लोकसंख्येच्या प्रमाणात जगात वरचा क्रमांक लागतो. तसेच भारतीय लोकसंख्येच्या वयोमनाची तुलना जगाच्या वयोमानाशी केली तर भारत तरुणांचा देश असल्याचे जगाने कबूल केले आहे. म्हणून तरुण लोकसंख्येला योग्य शिक्षण, संस्कार व रोजगाराच्या संधी देणे गरजेचे आहे. या उद्देशाने प्रत्येक देशात शिक्षण प्रक्रियेत अनेक बदल, विचार प्रणालींचा विकास झाला आहे. शिक्षणाचे ध्येय हे विद्यार्थी हा आदर्श नागरिक, विज्ञाननिष्ठ, सामाजाभिमुख बनवणे हे असले तरी कालानुरूप शिक्षण प्रणालीमधलये नवे प्रवाह येतात आणि ही काळाची गरज आहे.

१) ई-लर्निंग -

भारतदेशाचे क्षेत्रफळ व लोकसंख्या यांचा विचार करून एज्युसॅट उपग्रहाद्वारे आणि व्हिडीओ कॉन्फरन्सिंद्वारे शिक्षण देणे गरजेचे आहे. त्याला म्हणावा तेवढा प्रतिसाद मिळत नाही. त्यासाठी विद्यार्थी-शिक्षक-समाज यांची मानसिकता बदलणे गरजेचे आहे.

२) ऑन कल्चरग-

ऑन कल्चरग म्हणजे विद्यार्थ्यांना एकाच विषयात पारंगत होण्यापेक्षा त्या विषयाबरोबर अन्य संबंधित विषयांचेही ज्ञान द्यावे लागते. उदा. वैद्यक शास्त्राच्या विद्यार्थ्यांना संगणक शास्त्रामध्ये पारंगत व्हावे लागेल. संशोधन करताना एकस्व अधिकाराचे न्यायशास्त्र शिक्षाचे लाक्षणिक.

३) गुणवत्ता

शिक्षक आणि संशोधकाना राजकारण विरहित वातावरण व भ्रष्टाचारमुक्त व्यवस्था आपन गरजेचे आहे. आपल्या देशात पगारवाढीसाठी आणि बदलीसाठी आंदोलने संप केले जातात. शिक्षकांना शिक्षणेत्तर कामे दिली जातात (निवडणुक, जणगणना) यामुळे शिक्षणाच्या गुणवत्तेबाबत प्रश्न चिन्ह निर्माण होतो.

४) पुरक अभ्यासक्रमांचे एकत्रिकरण

चाकोरीबद्ध शिक्षण हे वैचारिक प्रगल्भतेला, नवनिर्मितीला आणि संशोधकतेच्या मानसिकतेला मारक ठरते. म्हणून एकमेकांशी थेट संबंधित नसलेले दोन विषय एकत्रितपणे शिकण्याची सोय नवीन शिक्षणप्रणालीमध्ये उपलब्ध करण्याची गरज आहे. उदा. जनुकशास्त्राला डेटा ॲनालिसीस करण्यासाठी कमी कालावधीचा संगणकशास्त्राचा कोर्स करण्याची सोय असायला हवी.

५) हायर ॲंड फायर

शिक्षक शिक्षण संस्थांच्या जबाबदाऱ्या Accountability of Teacher Education Institutes

प्रा.रवि मंगन सुरवसे
कॉलेज ऑफ एज्युकेशन फॉर वुमेन, कुर्दुवाडी

सारांश-

शिक्षण प्रक्रियेच्या पाठीचा कणा म्हणजे शिक्षक. वर्गाअध्ययनात विद्यार्थ्यांवर शिक्षकांचा पूर्ण प्रभाव असतो. त्यामुळे विद्यार्थ्यांना उच्च दर्जाचे अध्यापन करण्यासाठी शिक्षक परिपूर्ण तयारीत असणे आवश्यक आहे. शिक्षक प्रशिक्षणार्थींना एक आदर्श शिक्षक बनविण्याची जबाबदारी शिक्षक शिक्षण संस्थेवर आहे. एक सक्षम शिक्षक बनविण्यासाठी अध्ययन-अध्यापन तंत्र, मूल्यमापन व्यावसायिक आत्मनिर्भरता, स्वअस्मिता, मानसशास्त्रीय तत्वांचा अभ्यास, अभ्यासक्रम इ-घटकांचे प्रशिक्षण देणे आणि हे करत करत शिक्षक शिक्षण संस्थेचे कार्यव्यवस्थापन करणे, प्रशासन पाहणे, विद्यार्थी सुरक्षिता, शिक्षक पालक, समन्वयाचा दृष्टीने उपक्रम राबविणे ही शिक्षक शिक्षण संस्थेची जबाबदारी आहे.

प्रास्ताविक -

आज मोठमोठ्या शैक्षणिक संस्थांमधील कार्याचे स्वरूप आधिकाधिक व्यापक व गुंतागुंतीचे होत आहे. सध्या बी. एड. दोन वर्षांचे झाले आहे. त्यामुळे अनेक नामांकित संस्थांमध्ये विविध प्रकारचे अभ्यासक्रम व योजना राबविल्या जात आहेत. अशा परिस्थितीत शिक्षक शिक्षण संस्थांची जबाबदारी मोठी आहे. शिक्षकांचे गुणवत्तापूर्ण अध्यापन कार्य घडविण्यात शिक्षक शिक्षण संस्थांच्या सिंहाचा वाटा आहे. शिक्षकांच्या शिक्षणाशिवाय कोणताही शैक्षणिक कार्यक्रम यशस्वी होऊ शकत नाही. संपूर्ण शिक्षण प्रणाली शिक्षकांभोवती फिरत असते. शिक्षक हा विद्यार्थ्यांचा बौद्धिक पालक आहे. शिक्षकी पेशास आवश्यक अध्यापन कौशल्ये विकसित करणारे प्रशिक्षण म्हणजे शिक्षक होय. शिक्षणाच्या प्रत्येक स्तरात अपेक्षित असलेल्या शिक्षकांच्या अंगी कोणती कौशल्ये क्षमता निर्माण करावयाच्या आहेत त्याप्रमाणे शिक्षक शिक्षण संस्थांच्या जबाबदाऱ्या ठरतात.

१. सक्षम शिक्षक -

शिक्षक शिक्षण संस्थांची जबाबदारी :- विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासोबतच एक आदर्श नागरिक बनविण्यासाठी शिक्षक प्रशिक्षित असणे गरजेचे आहे.

- प्रशिक्षणार्थींचे रुपांतर सक्षम आणि बांधिलकीयुक्त व्यावसायिक शिक्षकामध्ये करणे.
- शिक्षक शिक्षणाचा कार्यक्रम, सामाजिक गरजा यांचा संबंध प्रशिक्षणार्थींना भारतीय विकासाची दखल शिकविणे व घेणे.
- लोकशाही, सर्वधर्मसमानता, सामाजिक मूल्ये या बाबी शिक्षक प्रशिक्षणार्थींमध्ये बिंबवणे.

वरील सर्व ध्येयांसाठी आवश्यक असणारी व्यावसायिक मूल्ये, कौशल्ये ज्ञान, आभिरुची रुजवून त्याला विविध भूमिका पार पाडण्यासाठी सक्षम बनविणे म्हणजेच भारतीय राज्यघटनेमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे राष्ट्रीय ध्येये व मूल्ये रुजविण्याची क्षमता विकसित करणे.

- आंतरराष्ट्रीय सामंजस्य, सामाजिक सहिष्णुता, मानवी हक्क सुरक्षा आणि बालकांचे सामाजिक हक्क संरक्षण याबाबत शिक्षकांमध्ये संवेदनशीलता निर्माण करणे. तसेच समाजामध्ये नावीण्याने येणाऱ्या बाबी - पर्यावरण, परिसंस्था, लोकसंख्या, लिंगसमानता इत्यादींची जाणीव निर्माण करणे, म्हणजेच आधुनिकीकरण व समाज परिवर्तन सामाजिक बदल यांचा प्रतिनिधी म्हणून काम करण्याची क्षमता प्रशिक्षणार्थ्यांमध्ये विकसित करणे.

५. अध्ययन - अध्यापन तंत्र व मूल्यमापन:-

काळानुरूप अध्ययन - अध्यापन पद्धती यांची परिणामकारकता प्रशिक्षणार्थींच्या लक्षात आली पाहिजे व त्यासाठी विविध अध्ययन-अध्यापन पद्धती, तंत्रे इत्यादींचा अभ्यास होण्यासाठी प्रशिक्षणार्थींना सक्षम बनवणे. ज्ञानाच्या नव्या संशोधनाची प्रशिक्षणार्थींना ओळख करून देवून त्यांना मूल्यमापन पद्धतीत होणारे नवनवीन बदल लक्षात आणून देणे. अध्यापना संदर्भातील कौशल्ये :- (१) आंतरक्रिया प्रस्थापित करण्याची कौशल्ये.

(२.) वर्गव्यवस्थापनाची कौशल्ये.

(३.) विषय ज्ञानातील आशयसमृद्धी वाढविण्याची कौशल्ये - विकसित करणे.

(६.) व्यावसायिक आत्मनिर्भरता व सेवाभाव:-

Principal
Shri.T.B.S.Sansta's
College of Education For Women
Kurduwadi (Madha)

शिक्षकांचा व्यावसायिक विकास

प्राचार्य. रवी मंगन सुरवसे
कॉलेज ऑफ एज्युकेशन फॉर वुमेन, कुर्दुवाडी.

संशोधन: सध्याच्या कोरोना महामारी मध्ये झालेले शिक्षण क्षेत्रातील बदल पाहता या बदलानुसार व्यावसायिक विकास होणे अत्यंत गरजेचे आहे. शिक्षकांचा व्यावसायिक विकास होण्यासाठी विविध उपक्रम राबविले पाहिजे. ते उन्हाळी वर्ग, कृती सत्रे, चर्चासत्रे, उजाळा वर्ग, कृती संशोधन आणि उद्बोधन वर्ग इत्यादींचे आयोजन करणे गरजेचे आहे.

स्तावना :

समाज हा परिवर्तनशील आहे. समाजामध्ये कालानुसार बदल होत आहे. त्यामुळे कोणत्याही व्यवसायिक वातावरणात समाजाच्या गरजेनुसार बदल होत जातात. समाजाच्या गरजा ज्याप्रमाणे बदल की त्याप्रमाणे प्रत्येक व्यवसाय सुधारणा करणे आवश्यक आहेत. उदा: पेट्रोल पंप चालविणे या व्यवसायांमध्ये गाड्यांमध्ये पेट्रोल झेल भरले जात होते परंतु समाजातील परिवर्तना मध्ये इलेक्ट्रिक गाड्या आल्या त्यामुळे चार्जिंग चे पॉईंट स्थापन केले जायते आहेत. अशा प्रत्येक व्यवसायात बदल होत असतो. त्याप्रमाणे शिक्षण क्षेत्रातही बदल होत आहे.

सध्याच्या कोरोना महामारी च्या काळामध्ये गेले 19 महिने शाळा बंद आहेत. मुले ऑनलाइनच्या माध्यमातून अध्ययन करत आहे सुरुवातीला ऑनलाइन अध्यापन करणे शिक्षक विद्यार्थ्यांना नवीन होते परंतु रीदेखील समाजात झालेल्या बदलाला अनुसरून शिक्षकांनीही त्यांचे अध्यापन बदल केले आहेत. म्हणजे शिक्षकांचा त्यादृष्टीने व्यावसायिक विकास होणे अभिप्रेत आहे.

शिक्षकांचा व्यावसायिक विकास म्हणजे काय?

शिक्षक होण्यासाठी शैक्षणिक पात्रता जशी गरजेची असते त्याप्रमाणेच शिक्षकांचा व्यावसायिक विकास होणेही गरजेचे असते म्हणजे.

1. शिक्षकाने काळानुसार विषय ज्ञानात पारंगत असणे.
2. विषय घटक विद्यार्थ्यांसमोर प्रभावीपणे मांडता येणे. ज्ञानरचनावाद अनुसार शिकता आले पाहिजे म्हणजे कृतियुक्त अध्यापन करता आले पाहिजे.
3. अध्यापनासाठी आवश्यक असणारे शैक्षणिक साहित्य यांचा वापर करणे.
4. प्रशिक्षण काळात होणारे सूक्ष्म अध्यापन कौशल्ये सरोव पाठातून सर्व पाठ कौशल्ये आत्मसात करून शिक्षकांनी त्यांचा स्वतःचा विकास साधणे.
5. सामाजिक बांधिलकी आणि व्यावसायिक प्रामाणिकपणा जपणे.
6. सामाजिक जाणीव जागृती ठेवणे, ज्ञान समृद्ध आदर्श पिढी तयार करणे.
7. स्वातंत्र्य आणि बदलणाऱ्या जबाबदारीची जाणीव असणे.
8. शिक्षक हा तंत्रज्ञानप्रिय असावा. शिक्षण क्षेत्रामध्ये होणारे बदल स्वीकारून त्यादृष्टीने स्वतःला तयारी ठेवणारा असावा.

शिक्षकांचा व्यावसायिक विकास करणे का आवश्यक आहे?

1. समाज परिवर्तनामुळे शिक्षकाने स्वतः बदलून विद्यार्थ्यांनाही बदलत्या परिस्थितीत तयार करणे द्यावे.

Principal
Shri.T.B.S.Sansth's
College of Education For Wom
Kurduwadi (Madha)

भारतीय उच्च शिक्षणामधील येऊ घातलेली मंडळे
प्रा. रवि मगन सुरवसे, कॉलेज ऑफ एज्युकेशन फॉर वुमेन, कुर्डूवाडी
श्रीमती तळेकर शितल अरुण, कुर्डूवाडी

सारांश- उच्च शिक्षण प्रणालीमध्ये भारत काही नवीन बदल करत आहे. त्यामध्ये UGC ला बदलून HECI ची स्थापना करणे, HEERA, CBCS या नविन प्रणालींची निर्मिती करणे या प्रणाली विकसीत होण्याच्या मार्गावर आहेत. त्यांमध्ये असणारे बदल, त्यांची रचना, ध्येये माहित असणे गरजेचे आहे.

प्रस्तावना-

भारताची उच्च शिक्षण प्रणाली ही जगातील तिसऱ्या क्रमांकाची मोठी प्रणाली आहे. उच्च शिक्षण प्रणालीमध्ये संयुक्त राष्ट्र व चीन नंतर भारताचा क्रमांक आहे. मागील 30 वर्षांमध्ये भारतीय उच्च शिक्षणामध्ये जलद व उल्लेखनीय वाढ झालेली आहे. 2011 च्या जनगणनेनुसार जवळपास 8.15% भारतीय हे पदवीधर आहेत. चंडीगड व दिल्ली राज्यातील हेच पदवीधरांचे प्रमाण अनुक्रमे 24.65 व 22.56 असे आहे.

शिक्षण प्रणाली ही सर्वात महत्वाची प्रणाली आहे की त्यामुळे भारताच्या भविष्याला आकार मिळतो. उच्च शिक्षणामुळे तरुणांच्या जीवनाला दिशा मिळते. त्यांच्यामध्ये असणाऱ्या कार्यक्षमतेचा, गुणवत्तेचा वापर चांगल्या कामासाठी करून घेतला जातो व देशाची प्रगती होते.

भारत सरकार UGC ऐवजी त्या ठिकाणी HECI या नवीन मंडळाची स्थापना करत आहे. म्हणून आपल्याला त्यांची माहिती घेणे गरजेचे आहे.

• UGC (University Grant Commission) विद्यापीठ अनुदान मंडळ

या मंडळाचे मुख्य कार्यालय नवी दिल्ली येथे आहे. सध्या त्याचे अध्यक्ष डी.पी.सिंग हे आहेत. मानव संसाधन विकास मंत्रालयामधील उच्च शिक्षण विभागामध्ये UGC चा अंतर्भाव होतो हे एक स्वायत्त मंडळ आहे. त्याला न्यायसंस्थेने मान्यता दिलेली असते.

कामे -

- 1) उच्च शिक्षण विद्यापीठांना मान्यता देणे.
- 2) विद्यापीठांची गुणवत्ता सुधारणे.
- 3) सरकारी व केंद्रीय विद्यापीठांना अर्थपुरवठा करणे.
- 4) विद्यापीठातील अध्यापनाचा दर्जा निश्चित करणे, तो टिकवणे आणि वाढवणे.
- 5) विद्यापीठातील परीक्षांचा दर्जा निश्चित करणे, तो टिकवणे आणि वाढवणे.

भारत सरकार UGC ऐवजी HECI मंडळ आणू पाहत आहे त्याची कारणे-

उच्च शिक्षणाचा दर्जा कमी होत आहे. UGC जेव्हा विद्यापीठांना व महाविद्यालयांना अनुदान (Grant) देते त्यावेळी त्या महाविद्यालयाची गुणवत्ता व भौतिक सुविधा तपासते. पण जर एखाद्या महाविद्यालयामध्ये काही कमतरता असतील तर त्या कमतरता पूर्ण करण्यास सांगितल्या जातात. पुन्हा बाबींची पूर्तता करण्यासाठी पुढील तपासणीची वाट बघावी लागते. भारतातील वाढत्या महाविद्यालयांच्या संख्येमुळे पुढील तपासणी 5 वर्षांनी होते. 1956 मध्ये एकुण विद्यापीठे 100 होती व महाविद्यालय 1000 होती, परंतु आता विद्यापीठांची संख्या 1000 वर गेली आहे व महाविद्यालयांची संख्या 45000 एवढी आहे.

UGC हे एकच मंडळ विद्यापीठांची गुणवत्ता सुधारणे व अनुदान देणे ही दोन्ही कामे करत असल्यामुळे काही कमतरता राहत होत्या.

UGC व्यवसायिक संस्थांची तपासणी करत नाही. व्यवसायिक अभ्यासक्रम तपासणीसाठी वेगवेगळ्या वैधानिक संस्था आहेत त्या पुढीलप्रमाणे:-

- 1) All Indian Council Of Technical Education (AICTE)
- 2) Medical Council Of India (MCI)
- 3) Indian Council For Agricultural Research (ICAR)
- 4) National Council For Teacher Education (NCTE)
- 5) Dental Council Of India (DCI)
- 6) Pharmacy council of India (PCI)
- 7) Indian Nursing Council (INC)

Signature
Principal
 Shri.T.B.S.Sansta's
 College of Education For Women
 Kurduwadi (Madha)

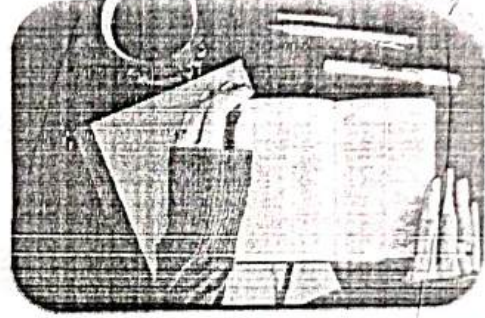
स्वयं अध्ययन - एक दिशा

डॉ. रवि मगन सुरवसे

कॉलेज ऑफ एज्युकेशन फॉर वुमेन, कुर्दुवाडी.

प्रस्तावना -

पालक आपल्या पाल्याला 'अभ्यास कर', 'अभ्यास कर' असे वारंवार सांगतात परंतु पाल्य अभ्यासाला बसत नाहीत. ही सर्व पालकांची तक्रार आहे. मुलांनी स्वतः अभ्यास करणे गरजेचे आहे. म्हणजे मुलांनी स्वतः अभ्यास करणे गरजेचे आहे. त्यामुळे स्वतः अध्ययनाच्या प्रक्रियेची गुणवैशिष्ट्ये या प्रक्रियेसाठीच्या कौशल्य प्राप्तीचे मार्ग अभ्यासणे गरजेचे आहे. शिक्षणशास्त्रात, मानसशास्त्रात आज या संकल्पनेचा अभ्यास केला जात आहे.

अध्ययन - (व्याख्या) - अपेक्षित व योग्य दिशेने वर्तन बदलासाठी विद्यार्थ्याने केलेली कृती म्हणजे अध्ययन होय.

स्वयं अध्ययन (व्याख्या) - अपेक्षित वर्तन बदल होण्यासाठीचे प्रयत्न विद्यार्थी जेव्हा स्वबळावर करतो, त्यावेळेस होणारे अध्ययन म्हणजे स्वयं अध्ययन होय.

विद्यार्थ्याच्या दृष्टिकोनातून पाहिले तर ही अत्यंत महत्वाची कृती आहे ही कृती कुशलतापूर्वक करू शकणारा विद्यार्थी अध्ययनात अधिक यश मिळवू शकतो म्हणजेच तो उद्दिष्टांच्या अधिक जवळ जाऊ शकतो. म्हणूनच विद्यार्थ्याच्या स्वयं-अध्ययनाला चालना व प्रेरणा देणे हे पालक व शिक्षकांची अत्यंत महत्वाचे कर्तव्य आहे.

स्वयं अध्ययनासाठी महत्वाची कौशल्ये-

1) आकलनार्थ श्रवण	2) आकलनार्थ वाचन
3) लेखन कौशल्य	4) टिपण कौशल्य
5) निरीक्षण कौशल्य	6) रेखाटण कौशल्य
7) स्मरण कौशल्य	8) नियोजन कौशल्य

स्वयं अर्थसहाय्यित इंग्रजी माध्यमाच्या शाळांपुढील समस्या

डॉ. रवि मगन सुरवसे
कॉलेज ऑफ एज्युकेशन फॉर वुमेन, कुर्दुवाडी

खाजगी शाळा उदयास येण्याचे कारण म्हणजे अनुदानित सरकारी शाळांच्या सध्याच्या बदलत्या शैक्षणिक गरजा नुसार बदल न होणे, शिक्षकांगधील इंग्रजी भाषेबाबत उदासीनता, इंग्रजी भाषेचा वाढता प्रभाव, पालकांच्या दर्जा बाबतच्या वाढत्या अपेक्षा इत्यादी. खाजगी शाळा सुरू करणे अवघड काम आहे या शाळांना शासनाचे कोणतेही आर्थिक अनुदान मिळत नाही. या शाळा पैसे फीच्या स्वरूपात जमा करून त्यातून शाळा चालवतात. या शाळा चालू करण्यासाठी शासनाची मान्यता, आर्थिक बाबी, कुशल मनुष्यबळ, भौतिक सुविधा या सर्व बाबी वळकट असणे गरजेचे आहे. शाळेमध्ये महत्त्वाचे प्रक्रिया घटक (विद्यार्थी- शिक्षक) सजीव घटक आहेत. शिक्षणाचा हेतू विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीन विकास करणे हा आहे. त्यामुळे पैसे कमावणे हा उद्देश या शाळांचा नसतो.

या शाळांना अनेक समस्यांना सामोरे जावे लागते. त्यापैकी काही समस्या पुढील प्रमाणे आहेत.

१. शासनाची मान्यता मिळवणे / दर्जा वाढ-नवीन शाळेसाठी प्रथम शासनावडून इरादा पत्र मिळावे लागते. त्यानंतर सर्व भौतिक सुविधांची तपासणी शिक्षणाधिकाऱ्याकडून झाल्यानंतरच शाळा मान्यता मिळते यासाठी जिल्हा परिषद, शिक्षण उपसंचालक कार्यालय, शिक्षण आयुक्त, मा. शालेय शिक्षण पंथी यांचे कार्यालय या सर्व ठिकाणी पाठपुरावा करावा लागतो.
२. जागा - सध्या शाळा सुरू करण्यासाठी संस्थेची स्वतःची किंवा किमान 30 वर्षांच्या भाडेपट्ट्याने जमीन असावी लागते. ही जागा ग्रामीण भागात किमान दोन एकर, शहरी भागात एक एकर व मोठ्या शहरात किमान अर्धा एकर असावी लागते.
३. इमारत - नैसर्गिक वाढीनुसार जशा इयत्ता वाढतील त्याप्रमाणे क्लासरूम ची गरज खाजगी शाळांना पडते त्यामुळे वरचेवर क्लासरूमचे बांधकाम करत राहावे लागते. क्लासरूम सुसज्ज, हवेशीर, व्यवस्थित फ्लर केलेले, फॅन, ट्यूब, एलसीडी प्रोजेक्टर आदी सुविधासह मुलांना वसण्यासाठी त्यांच्या वयाला योग्य अ. वेंचमह असाव्यात ही पालकांची इच्छा असते.
४. भौतिक सुविधा (आरोग्य, खेळाच्या बाबतीत) - पालकांनी त्यांच्या पाल्याला फी भरून शाळेत प्रवेश घेतलेला असतो. त्यामुळे पाल्याला सर्व भौतिक सुविधा व्यवस्थित असाव्यात ही पालकांची अपेक्षा असते. पिण्यासाठी फिल्टर चे पाणी, उच्च प्रतीचे खेळाचे मैदान, विद्यार्थ्यांचे हेल्थ चेकअप, फर्स्ट एड वॉक्स, वॉशरूमची स्वच्छता क्लासरूम, मैदान, शाळेचे पटांगणाची स्वच्छता अपेक्षित असते.
५. अर्हताधारक शिक्षक वर्ग - जसे वरचे वर्ग वाढतील, त्याप्रमाणे डी.एड., बी.एड. अर्हताधारक स्टाफ नेमावे लागतो. खाजगी शाळा ह्या इंग्लिश मीडियम असल्यामुळे इंग्लिश बोलता येणारे किंवा कॉन्व्हेंट मधून शिक्ष झालेले शिक्षक नेमणे. स्पर्धा परीक्षांची तयारी करून घेण्यासाठी तज्ञ शिक्षक नेमावे लागतात. विविध म्पोर्न्स मार्गदर्शन करण्यासाठी स्पोर्ट टीचर, म्युझिक टीचर, ड्रॉइंग टीचर, क्राफ्ट टीचर, योगा टीचर नेमावे लागतात.
६. शिक्षकांचा पगार - शाळेच्या फी स्ट्रक्चर वर व पालकांचा फी भरण्याच्या प्रतिसादावर शाळेमध्ये फी जमा हो शिक्षकांना पगार हा त्यांच्या क्वालिफिकेशन नुसार, शिकवत असलेल्या इयत्तावअनुषावावर अवलंबून असतो. त

ISSN 2278-8158
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
HALF YEARLY RESEARCH JOURNAL

ROYAL

Volume - X

Issue - II

December - May - 2021-22

English Part - II / Marathi / Hindi
Peer Reviewed Refereed
and UGC Listed Journal
Journal No. 47037

ज्ञान विज्ञान परिषद

IMPACT FACTOR / INDEXING
2019 - 5.756
www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Assit. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Math's), M.B.A. (Mkt), M.B.A (H.R),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod & Dir), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

२७. स्त्रियांची आर्थिक उत्पादकता व त्यासाठीच्या शासकिय योजना

प्रा. शितल अरुण तळेकर

सारांश

स्त्रियांचा आर्थिक उत्पादनातील वाटा कमी आहे. स्त्रियांना मिळणाऱ्या संधी समाजाने टाकलेल्या कांर्तुधिक जबाबदाऱ्या यांचा उहापाह घेतल्यास स्त्रिया पाठीमागे का राहिल्या, स्त्रियांच्या सबलिक्करणाची गरज का पडली हे लक्षात येते. स्त्रिया आर्थिक दृष्ट्या सक्षम झाल्या तरच खऱ्या अर्थाने त्यांचे सबलीकरण होईल. भारताने मिश्र अर्थव्यवस्थेचा स्विकार केला आहे. परंतु १९९१ पासून भारतीय अर्थव्यवस्थेचा प्रवास मिश्र अर्थव्यवस्थेकडून मुक्त अर्थव्यवस्थेकडे होत आहे. भारताची अर्थव्यवस्था विकसनशील आहे. आपल्या देशाची अर्थव्यवस्था बळकट व प्रगत होण्यासाठी सर्व भारतीय नागरिकांनी आपापले योगदान दिले पाहिजे. त्यासाठी स्त्रियांचे योगदान वाढणे जास्त गरजेचे आहे.

भारतातील स्त्रियांचा अर्थव्यवस्थेमधील वाटा इतर देशांच्या स्त्रियांच्या तुलनेने फार कमी आहे. विकसित देशांमध्ये स्त्रियांचा अर्थव्यवस्थेतील उत्पन्नात ४७ % वाटा आहे. तर भारतामध्ये अर्थव्यवस्थेतील एकुण उत्पन्नात २९ % वाटा आहे. भारतातील स्त्रिया काम खुप करतात. जास्त करून महिला घरगुती कामे करतात परंतु त्या कामाला पैसे (पगार) दिले जात नाहीत. भारतामध्ये अर्थव्यवस्थेला हातभार लावण्याऱ्या स्त्रियांमध्ये २५% स्त्रिया ग्रामीण भागातील आहेत तर १७% स्त्रिया शहरी भागातील आहेत. (२०११-१२)

ग्रामीण भागातील महिला स्पेस पशुपालन कुटिरोद्योग, दुग्ध व्यवसाय, भाज्या, फळे विक्री दुकान चालावणे इ. शंतीपूरक व्यवसाय करतात. शहरातील स्त्रियांना नोकरी मिळत नाही किंवा त्या नोकरीच्या शोधात राहतात. शहरातील स्त्रियांचे नवरे पैसे कमवत असतात त्यामुळे त्यांना इतर व्यवसाय करण्याची गरज वाटत नाही किंवा त्यांना पाहिजे तसे कामही मिळत नाही.

एकूण काम करणाऱ्या स्त्रियांपैकी (वय १५-५९) ग्रामीण भागातील ६०% महिलांना कामाचा पगार दिला जात नाही. तर ६४% शहरी भागातील महिलांना (पगार) दिला जात नाही. स्त्रिया काम करतात परंतु त्या कामाला पगार दिला जात नाही ती कामे घराची काळजी घेणे, घरातील भांडी घासणे, कपडे धुणे, स्वयंपाक, घराची संपूर्ण स्वच्छता, मुलांचे संगोपन त्यांना शिकवणे, सण समारंभ व्यवस्थित साजरे करणे, पाहुण्यांचे पाहुणचार करणे, आजारी व्यक्तीची सुशुश्रा करणे, या घरातील कामाव्यतिरिक्त वीज बिल भरणे, बँकेत जाणे, मुलांना शाळेत नेणे-आणणे, वेगवेगळ्या कार्यक्रमांचे नियोजन, आयोजन करणे इ. स्त्रियांच्या कामांना कोणतेही मानधन नसते. या सर्व गोष्टी स्त्रिया कोणतीही तक्रार न करता पूर्ण करतात. पुरुष बाहेरील कामे व्यवस्थित पूर्ण करू शकतात म्हणून स्त्रियांचा अर्थव्यवस्थेतील त्यांचा वाटा कमी आहे.

बदलत्या काळानुसार स्त्रियांचे शिकण्याचे प्रमाण वाढत आहे तरी देखील त्यांच्या नोकरीच्या संधी कमी होत आहेत. काही उत्पादन कंपन्यांमध्ये महिलांना नोकरीसाठी प्राधान्य दिले जात नाही. तर काही ठिकाणी शिक्षण घेतलेले असताना देखील

विज्ञान अध्यापनात संकल्पना प्राप्ती प्रतिमान तंत्राच्या उपयोगाचा अभ्यास

प्रा. सुरवसे रवी मगन,
कॉलेज ऑफ एज्युकेशन फॉर वूमन, कुर्दुवाडी,
ता. माढा, जि. सोलापूर

श्रीमती तळेकर शीतल अरुण,
कॉलेज ऑफ एज्युकेशन फॉर वूमन, कुर्दुवाडी,
ता. माढा, जि. सोलापूर

सारांश :

आजचे युग विज्ञान युग आहे. विज्ञानाच्या प्रगतीची जाणीव पदोपदी व्हावी. इतके विज्ञान सामान्य जीवनाशी जाऊन मिळणे आहे. विज्ञानाचा वाढ संशोधनामुळे झपाट्याने होत आहे आणि संशोधनातून निर्माण झालेली तत्त्वे, अनुमान इ. चा उपयोग तंत्रज्ञानाचा आधार म्हणून होत आहे. शिक्षण म्हणजे ज्यायोगे व्यक्ती तिच्या क्षमता, अभिवृत्ती व ती राहत असलेल्या समाजातील यत्नशुक्तीच्या घाटांचा विकास करते. तसेच ती सामाजिक प्रक्रिया की प्रत्येकाद्वारे व्यक्तीच्या निवडक व नियंत्रित पर्यावरणाशी (विशेषशाळा) संबंध आणला जातो. असे करण्याचा उद्देश सामाजिक कार्यक्षमता आणणे व निघा जास्तीत जास्त वैयक्तिक विकास करणे हा असतो. थोडक्यात शिक्षण म्हणजे व्यक्तीचा सर्वांगीण विकास करणे होय. विद्यार्थ्यांच्या जीवनाचा सर्वोत्तम विकास करण्याची जबाबदारी शिक्षकावर आहे. त्यासाठी शिक्षकाने योग्य अध्यापन पद्धती (प्रतिमान) वापरून उत्कृष्ट अध्यापन करणे पाहिजे.

प्रास्ताविक :

सध्याचे शिक्षण शिक्षक केंद्रित आहे. विद्यार्थ्यांचा फक्त ज्ञानात्मक विकास होत आहे. त्यामध्ये सुधारणा घडवून आणणे गरजेचे आहे. अध्ययनात विद्यार्थ्यांनी सक्रिय राहावे यासाठी पारंपरिक अध्यापन पद्धतीऐवजी नव्या अध्यापन पद्धती वापरणे आवश्यक आहे. अलीकडे विज्ञान अध्यापनाचा नवनवीन तंत्र, अध्यापन पद्धती, अध्यापनाची प्रतिमाने विकसित होत आहेत. या नवीन तंत्रांचा, पद्धतींचा, प्रतिमानांचा अध्यापनात वापर करणे आवश्यक आहे. जग झपाट्याने बदलत आहे. प्रत्येक देश आपापला विकास (प्रगती) घडवून आणत आहे. त्यांच्यामध्ये विकासाची स्पर्धा आहे. आपल्या भारत देशाला स्वतःचा विकास (प्रगती) साधायचा आहे. सर्व देशांबरोबर तांड मानेने पुढे जायचे आहे. तेव्हा देशात बदल होणे गरजेचे आहे. हा बदल प्रत्येक क्षेत्रात होणे आवश्यक आहे. त्यामध्ये औद्योगिकशेती, व्यापार, बँका, शिक्षण, सांस्कृतिक इ. परंतु या सर्व क्षेत्रांची प्रगती होण्यासाठी सर्वप्रथम त्याचा पाया मजबूत करणे आवश्यक आहे. ज्ञान इतरांपर्यंत पोहोचविण्याचे काम मात्र फक्त शिक्षकांवर आहे. त्यामुळे शिक्षकाला हे काम आधुनिक पद्धतीने जबाबदारपणे करणे आवश्यक आहे. अध्यापन पद्धतीत सुधारणा करण्यातूनच प्रतिमान तंत्राचा विकास झाला. त्यामध्ये संकल्पनाप्राप्ती प्रतिमान तंत्राचा समावेश होतो. या प्रतिमान तंत्रामुळे विद्यार्थ्यांना संकल्पना तयार होण्यास मदत होते. अध्यापनात मनोरंजकता येईल व आनंददायी शिक्षण होईल. अध्यापनाची परिणामकारकता वाढण्यास मदत होईल. विद्यार्थ्यांच्या संपादणुकीवर परिणाम होईल. अध्यापन परिपूर्ण होण्यास मदत होईल.

संशोधनाची उद्दिष्टे :

१. संकल्पनाप्राप्ती प्रतिमान तंत्राद्वारे अध्यापनासाठी शैक्षणिक साहित्य निर्मिती करणे.
२. विज्ञान विषयाच्या अध्यापनात संकल्पनाप्राप्ती प्रतिमान तंत्राचा अध्यापन दर्जावर होणारा परिणाम अभ्यासणे.
३. संकल्पनाप्राप्ती प्रतिमान तंत्राचा विकास करणे.

संशोधनाची गृहीतके

१. सतत पारंपरिक पद्धतीने अध्ययन करणे कंटाळवाणे असते.
२. संकल्पनाप्राप्ती प्रतिमानाच्या आधारे अध्यापन केल्यास अध्यापन मनोरंजक होईल. तसेच विद्यार्थ्यांची संपादणूक वाढेल.

संशोधनाची परिकल्पना

१. संशोधन परिकल्पना : विज्ञान अध्यापनात संकल्पनाप्राप्ती प्रतिमानाचा अवलंब केल्यास विद्यार्थ्यांच्या संपादणुकीत फरक पडतो.
२. शून्य परिकल्पना : विज्ञान अध्यापनात संकल्पना प्राप्ती प्रतिमानाचा अवलंब केल्याने अथवा न केल्याने विद्यार्थ्यांच्या संपादणुकीत सार्यक्तापूर्ण फरक पडत नाही.

नमुना निवड : एकूण जनसंख्येतील ३०% नमुना म्हणजेच २ प्रशालेचा विचार केला. पैकी एक शाळा यादृच्छिक पद्धतीने निवड करण्यात आली. ती म्हणजे जिल्हा परिषद प्रशाला, माढा ही होय. जिल्हा परिषद प्रशाला, माढा येथील पूर्वचाचणीतील गुणांवरून इ. ९ वीच्या वर्गातील ४० विद्यार्थ्यांची निवड यादृच्छिक पद्धतीने करून त्यांचे दोन गट करण्यात आले. २०-२० विद्यार्थ्यांचे स्तरीय यादृच्छिक निवड पद्धतीने नियंत्रित व प्रायोगिक गटात विभागून केले.

संशोधनाची साधने : पूर्वचाचणी, संकल्पनाप्राप्ती प्रतिमानाचा अध्यापनात केलेला प्रयोग, उत्तर चाचणी.

संशोधनातील चले : स्वाश्रयी चले : संकल्पनाप्राप्ती प्रतिमान तंत्राने अध्यापन
आश्रयी चले : इयत्ता ९ वीचे विद्यार्थी, विद्यार्थ्यांची संपादणूक

संशोधन कार्यपद्धती : संशोधन पद्धती : प्रस्तुत संशोधनासाठी प्रायोगिक पद्धतीचा वापर करण्यात आला.
संशोधन अभिकल्प : प्रस्तुत संशोधनासाठी समान गट अभिकल्पाचा उपयोग करण्यात आला.

संशोधकाने तयार केलेल्या संपादणूक (पूर्व) चाचणीद्वारे दोन समान गट तयार करून नियंत्रित गटास पारंपरिक व्याख्यान पद्धतीने अध्यापन केले तर प्रायोगिक गटास संकल्पना प्राप्ती प्रतिमान तंत्राचा वापर करून अध्यापन केले. त्यानंतर दोन्ही गटास उत्तरचाचणी देण्यात आली व परिकल्पनांचा पडताळा घेण्यात आला.

संख्याशास्त्रीय साधने : प्रस्तुत संशोधनासाठी मध्यमान, प्रमाण विचलन व 'f' परीक्षेचा उपयोग करण्यात आला.

Principal
Shri.T.B.S.Sansta's
College of Education For Women
Kurduwadi (Madha)

समावेशी शिक्षा Inclusive Education

प्रा. श्रीमती तळेकर शितल अरुण
ऑफ एज्युकेशन फॉर वूमेन, कुर्दुवाडी.

सारांश-

शिक्षणाची समान संधी मिळण्यासाठी उदयास आलेले समावेशक शिक्षण ही एक नवीन प्रणाली भारतासाठी एक वरदान आहे. जन्माला आलेल्या प्रत्येकाचा शिक्षणाचा हक्क या शिक्षणामुळे अबाधित राहतो. यासाठी गरज आहे ती तज्ञ शिक्षकांची की जे प्रज्ञावान मुले व विशेष मुले या दोघांनाही समाविष्ट करून चांगल्या प्रकारचे शिक्षण देतील.

भारतात विशेष गरजा असणाऱ्या विद्यार्थ्यांची शिक्षणाची सोय फक्त विशेष शाळांमध्ये होते. या प्रकारच्या शाळा शहरामध्येच होत्या. ग्रामीण भागात निवासी व अनिवासी शाळांची सुविधा नव्हती. विशेष विद्यार्थ्यांना शिक्षणाची संधी उपलब्ध होत नव्हती. महाराष्ट्रात जवळ जवळ ७०० विशेष शाळा सुरू झाल्या आहेत. या विशेष शाळांतील शिक्षकांना प्रशिक्षण देण्यासाठी आर. सी. आय. नवी दिल्ली ने १६० संस्थांना मान्यता दिली असून महाराष्ट्रात २२ प्रशिक्षण देणाऱ्या संस्था आहेत. तसेच या शाळांची आर्थिक व कार्यात्मक स्थिती समाधानकारक नव्हती.

वरील सर्व बाबी विचारात घेवून भारताने सन १९९४ मध्ये समावेशक शिक्षण या संकल्पनेस मान्यता दिली व ती स्वीकारली. १९९९ मध्ये युनेस्कोने नियमित शाळेतील भिन्न मुलांच्या गरजांनुसार सर्वांसाठी अध्यापन कार्यनीती विकसीत करावी. असे सुचविले होते. सर्वसामान्य मुले आणि अपंग मुले एकत्र शिकल्याने सरकारचा शैक्षणिक खर्चाचा बीजा कमी होण्यास मदत होते.

समावेशी शिक्षण ही संकल्पना सर्वांसाठी शिक्षण या संकल्पनेतून उदयास आली. तसेच ते समान संधी या तत्वावर आधारलेले आहे.

व्याख्या - "भिन्न क्षमता असूनही विशेष गरजा असलेल्या बालकांना सामान्य बालकांसमवेत एकाच वर्गात शिकण्याची समान संधी ज्या शिक्षणातून दिली जाते त्याला समावेशक शिक्षण असे म्हणतात."

शाळेत सर्व बालकांचे त्यांच्या शारीरिक, बौद्धिक, सामाजिक, भावनिक, भाषिक आणि अन्य स्थिती लक्षात न होता समावेशन करून घेणे समावेशक शिक्षण होय. यात अक्षमता असलेली बालके आणि प्रतिभाशाली बालके, रस्त्यावरील आणि बालकामगार बालके, दुरवरच्या प्रदेशातील आणि भटके लोक, भाषिक वारंवार किंवा सांस्कृतिक अल्पसंख्यांक किंवा गटातील बालके अशा दूर अंतरावरील प्रदेश समावेशक शिक्षणात होतो.

विशेष गरजा असणाऱ्या मुलांना वेगळे काढून त्यांच्या अपंगत्वावर लक्ष केंद्रित करण्यापेक्षा त्यांचे अपंगत्व सर्वांनी स्वीकारून त्यांना अपंगत्वावर मात करण्याची संधी मिळवून देणे गरजेचे असते. त्यांच्यावर दाखविण्यापेक्षा संधी देणे महत्वाचे असते.

समावेशक शाळेमधील शिक्षक हे सर्व प्रकारच्या मुलांना शिकविण्यासाठी कौशल्यसंपन्न व प्रशिक्षित असतात. मुलांच्या समस्या सोडविण्यासाठी शिक्षक विचारचिनिमय करून शैक्षणिक कार्यक्रमांचे आयोजन करतात. त्यात सर्व विद्यार्थ्यांना सहभागी करून घेतात. त्यामुळे वर्गातील इतर मुले अपंगाच्या अडचणी जाणून घेतात. त्यांच्याशी प्रेमाने मित्रत्वाच्या नात्याने वागतात. त्यामुळे आपल्यात व्यंग आहे याचा न्यूनगंड त्यांच्यामध्ये निर्माण होत नाही व ते उत्साहात शिक्षण घेतात. अध्ययन अक्षम मुलांना बोलणे, लिहिणे, वाचणे, स्पेलिंग, गणिती आकडेमोडे यात सक्षम नसणे. त्यासाठी विविध शैक्षणिक साधने आणि तंत्रांचा शिक्षक उपयोग करतात. अंध आणि दृष्टी दोष असलेल्यांसाठी ब्रेल लिपीतील

Principal
Shri.T.B.S.Sanstha's
College of Education For Women
Kurduwadi (Madha)

विनाअनुदानित शैक्षणिक संस्थापुढील आव्हाने Challenges for non- granted educational institutes

श्रीम. तळेकर शितल अरुण
M.Sc. M.Ed. SET (Edu)

सारांश :-

शैक्षणिक संस्थांची सध्याची अवस्था पाहता, अनुदानित, विनाअनुदानित खाजगी, स्वयंअर्थसाहीत अशा सर्व शैक्षणिक संस्थापुढे अनेक आव्हाने आहेत. अनुदान मिळविणे, विद्यार्थी पट संख्या वाढविणे गुणवत्तापूर्ण शिक्षक भरती करणे भौतिक सुविधा, बायोमेट्रीक प्रणालीचा वापर, विद्यार्थी अनुपस्थिती, शैक्षणिक गुणवत्ता वाढ इत्यादी आव्हानांना तोंड द्यावे लागते.

प्रास्ताविक :-

शिक्षण प्रक्रिया ही ध्येयाभिमुख व उद्दिष्टाभिमुख कार्यरत असते, त्यामुळे ही उद्दिष्टे व ध्येये पूर्णतः साध्य व्हावी म्हणून व्यवस्थापनातील मूलतत्वांचा आधार घेऊन शिक्षण प्रक्रिया अधिक सहज, सोपी व आनंददायी होते. शिक्षण प्रक्रियेचे महत्वाचे ध्येय आहे की, विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास करून तो एक आदर्श नागरिक तयार करणे. कोणत्याही देशाचे भविष्य हे वर्गामध्ये घडत असते हे जाणूनच आपला भारत देश त्यासाठी भरपूर प्रयत्न करीत आहे. त्यामुळे सर्व भौतिक सुविधा पुरवणे, पोषक आहार, गणवेश, शिक्षकांच्या पगारी ई. परंतु वाढती लोकसंख्या, महागाई, वोहरील देशाबरोबरचे स्पर्धात्मक वातावरण त्यामुळे भारतातील शिक्षणावरील खर्च वाढू लागला त्यामुळे आपल्या देशाने आपल्याच देशातील काही नागरिकांचे सहकार्य घेण्याचे दरविले व त्यातून विनाअनुदानित शिक्षण संस्थेचा जन्म झाला.

• अनुदानित शिक्षण संस्था (Grantable Education Institution) :-

या शिक्षण संस्थांना U.G.C. (University Grant Commission) कडून अनुदान मिळते. भारतात केंद्रीय विद्यापिठ ४० आहेत. State विद्यापिठे ३०० पेक्षा जास्त अनुदानित आहे.

- विनाअनुदानित संस्था (Non- grantable Education Institution) या संस्थांना शासनाकडून कोणतेही अनुदान मिळत नाही. दिनांक २४ नोव्हेंबर २००१ च्या मंत्रिमंडळ बैठकीमध्ये राज्यात नवीन शाळांना परवानगी देताना " कायम विनाअनुदान " या तत्वावर परवानगी देण्याचा निर्णय घेण्यात आला होता. त्यानुसार राज्यामध्ये (इंग्रजी माध्यम वगळता) सुमारे २००० प्राथमिक व २००० माध्यमिक शाळांना कायम विनाअनुदान तत्वावर परवानगी देण्यात आली. म्हणजेच या प्रत्येक शाळेकडून ते केव्हाही अनुदान मागणार नाहीत या आशयाचे हमीपत्र लिहून घेऊनच परवानगी देण्यात आली होती. सदर शाळांच्या परवानगी आदेशातील कायम शब्द वगळण्याबाबतची मागणी संबंधीत घटकांकडून वारंवार शासनाकडे करण्यात येत आहे.

• विनाअनुदानित संस्थापुढील आव्हाने :-

१. अनुदान मंजूर करून घेण्यासाठीच्या अटी व शर्तीची पूर्तता करणे उदा.
१. सदर संस्था ही मान्यतेच्या ठिकाणी सुरु असावी.
२. सदर संस्थेतील शिक्षक / शिक्षकेत्तर पदे ही आरक्षण धोरणाचे पालन करून भरलेली असावीत.
३. सदर संस्थेतील संच मान्यतेनुसार मंजूर असलेल्याच शिक्षक/शिक्षकेत्तर कर्मचाऱ्यांनाचा सदर वाढीव पगार अनुज्ञेय राहिल.
४. अनुदान मंजूर करण्यासाठी पुरवणी मागणीचा प्रस्ताव बरील सर्व बाबींची तपासणी करून निकष/ कागदपत्रे पूर्ततेचा अहवाल शिक्षक संचालक यांनी सादर करणे.
५. त्यानंतर सदर संस्थेने अनुदान मंजूरी करण्यासाठीचा प्रस्ताव वित्त विभागस सादर करणे. प्रत्यक्ष अनुदान मंजूरी बाबत उचित कार्यवाही शासनस्तरावरून करण्यात येतो.
६. मुळ मान्यता ठिकाणी नसेल, स्थलांतर झाले असल्यास शाळेच्या हस्तांतरास शासन मान्यतेचे आदेश प्राप्त करणे.
७. संस्थेस जिल्हास्तरीय मुल्यांकन समितीचे मुल्यांकनास प्रस्ताव प्राप्त करणे.
८. सदर संस्थेचा युझायस क्रमांक व त्याअनुषंगाने माहिती भरणे
९. मुल्यांकनात संस्थांतील / महाविद्यालयातील/शाळांतील विद्यार्थी पट संख्या ३० असावी.

Principal
Shri.T.B.S.Sanatha's
College of Education For Women
Kurduwadi (Madha)

Solapur University, Solapur Sponsored

**National Conference
on**

"NEW APPROACHES IN HIGHER EDUCATION"

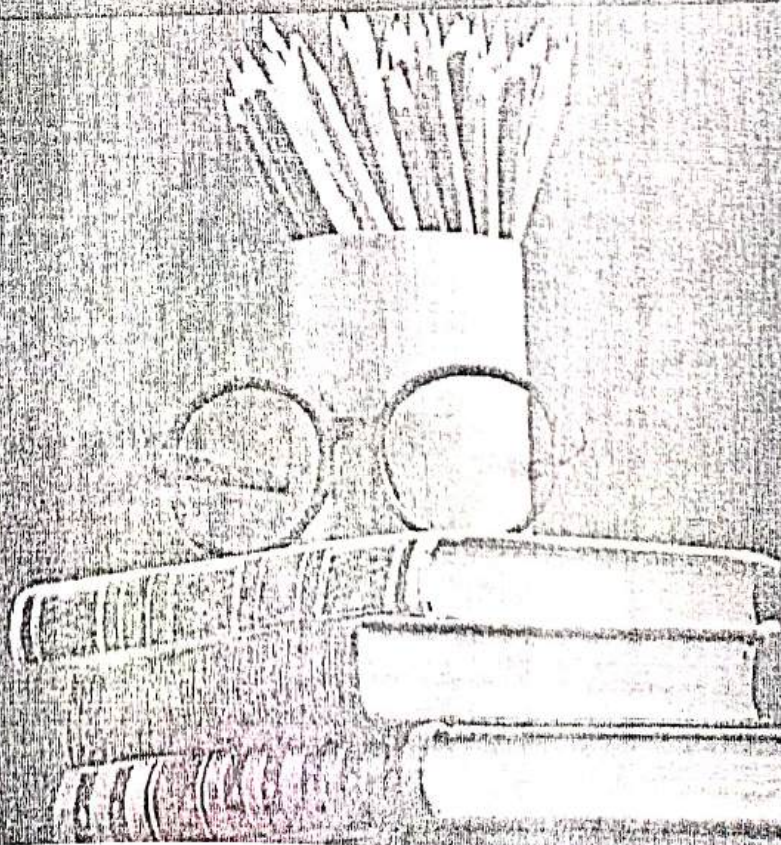
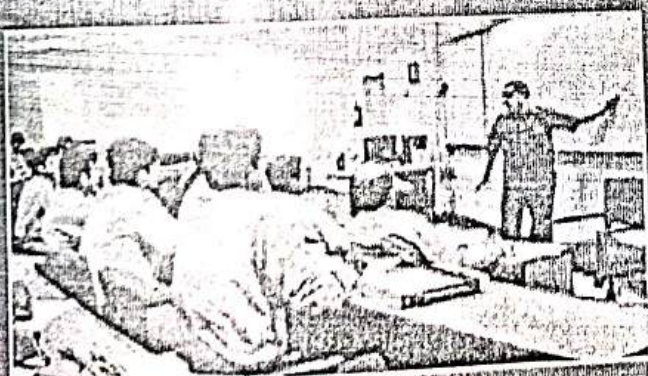

Saturday, 15th December, 2018

Organized by

Shri Shivaji Shikshan Prasarak Mandal, Barshi

College of Education, Barshi

भारतीय उच्च शिक्षणामधील येऊ घातलेली मंडळे
प्रा. रवि मगन सुरवसे, कॉलेज ऑफ एज्युकेशन फॉर वुमेन, कुर्डूवाडी
श्रीमती तळेकर शितल अरुण, कुर्डूवाडी

सारांश- उच्च शिक्षण प्रणालीमध्ये भारत काही नवीन बदल करत आहे. त्यामध्ये UGC ला बदलून HECI ची स्थापना करणे, HEERA, CBCS या नविन प्रणालींची निर्मिती करणे या प्रणाली विकसीत होण्याच्या मार्गावर आहेत. त्यामध्ये असणारे बदल, त्यांची रचना, ध्येये माहित असणे गरजेचे आहे.

प्रस्तावना-

भारताची उच्च शिक्षण प्रणाली ही जगातील तिसऱ्या क्रमांकाची मोठी प्रणाली आहे. उच्च शिक्षण प्रणालीमध्ये संयुक्त राष्ट्र व चीन नंतर भारताचा क्रमांक आहे. मागील 30 वर्षांमध्ये भारतीय उच्च शिक्षणामध्ये जलद व उल्लेखनीय वाढ झालेली आहे. 2011 च्या जनगणनेनुसार जवळपास 8.15% भारतीय हे पदवीधर आहेत. चंडीगड व दिल्ली राज्यातील हेच पदवीधरांचे प्रमाण अनुक्रमे 24.65 व 22.56 असे आहे. शिक्षण प्रणाली ही सर्वात महत्वाची प्रणाली आहे की त्यामुळे भारताच्या भविष्याला आकार मिळतो. उच्च शिक्षणामुळे तरुणांच्या जीवनाला दिशा मिळते. त्यांच्यामध्ये असणाऱ्या कार्यक्षमतेचा, गुणवत्तेचा वापर चांगल्या कामासाठी करून घेतला जातो व देशाची प्रगती होते. भारत सरकार UGC ऐवजी त्या ठिकाणी HECI या नवीन मंडळाची स्थापना करत आहे. म्हणून आपल्याला त्यांची माहिती घेणे गरजेचे आहे.

• UGC (University Grant Commission) विद्यापीठ अनुदान मंडळ

या मंडळाचे मुख्य कार्यालय नवी दिल्ली येथे आहे. सध्या त्याचे अध्यक्ष डी.पी.सिंग हे आहेत. मानव संसाधन विकास मंत्रालयामधील उच्च शिक्षण विभागामध्ये UGC चा अंतर्भाव होतो हे एक स्वायत्त मंडळ आहे. त्याला न्यायसंस्थेने मान्यता दिलेली असते.

कामे -

- 1) उच्च शिक्षण विद्यापीठांना मान्यता देणे.
- 2) विद्यापीठांची गुणवत्ता सुधारणे.
- 3) सरकारी व केंद्रीय विद्यापीठांना अर्थपुरवठा करणे.
- 4) विद्यापीठातील अध्यापनाचा दर्जा निश्चित करणे, तो टिकवणे आणि वाढवणे.
- 5) विद्यापीठातील परीक्षांचा दर्जा निश्चित करणे, तो टिकवणे आणि वाढवणे.

भारत सरकार UGC ऐवजी HECI मंडळ आणू पाहत आहे त्याची कारणे-

उच्च शिक्षणाचा दर्जा कमी होत आहे. UGC जेव्हा विद्यापीठांना व महाविद्यालयांना अनुदान (Grant) देते त्यावेळी त्या महाविद्यालयाची गुणवत्ता व भौतिक सुविधा तपासते. पण जर एखाद्या महाविद्यालयामध्ये काही कमतरता असतील तर त्या कमतरता पूर्ण करण्यास सांगितल्या जातात. अपुन्या बाबींची पूर्तता करण्यासाठी पुढील तपासणीची वाट बघावी लागते. भारतातील वाढत्या महाविद्यालयांच्या संख्येमुळे पुढील तपासणी 5 वर्षांनी होते. 1956 मध्ये एकुण विद्यापीठे 100 होती व महाविद्यालय 1000 होती, परंतु आता विद्यापीठांची संख्या 1000 वर गेली आहे व महाविद्यालयांची संख्या 45000 एवढी आहे.

UGC हे एकच मंडळ विद्यापीठांची गुणवत्ता सुधारणे व अनुदान देणे ही दोन्ही कामे करत असल्यामुळे काही कमतरता राहत होत्या. UGC व्यवसायिक संस्थांची तपासणी करत नाही. व्यवसायिक अभ्यासक्रम तपासणीसाठी वेगवेगळ्या वैधानिक संस्था आहेत त्या पुढीलप्रमाणे:-

- 1) All Indian Council Of Technical Education (AICTE)
- 2) Medical Council Of India (MCI)
- 3) Indian Council For Agricultural Research (ICAR)
- 4) National Council For Teacher Education (NCTE)
- 5) Dental Council Of India (DCI)
- 6) Pharmacy council of India (PCI)
- 7) Indian Nursing Council (INC)

Principal
Shri.T.B.S.Sansta's
College of Education For Wom
Kurduwadi (Madha)

उच्च शिक्षणातील मूल्यमापन

डॉ. श्रीमती. तळेकर शितल अरुण
कॉलेज ऑफ एज्युकेशन फॉर वुमेन, कुरुवाडी

सारांश -

ज्या प्रमाणे जगामध्ये सर्व क्षेत्रामध्ये नवीन विचार प्रवाह येत आहेत. त्याप्रमाणे शिक्षणक्षेत्रातील उच्च शिक्षणामध्येही नवीन विचार प्रवाह आले आहेत. मूल्यमापनामध्येही काळानुसार बदल होत आहे. मूल्यमापनामध्ये डिजिटलाइझेशनचा वापर वाढत आहे.

प्रस्तावना

अध्ययन अध्यापनाची उद्दिष्टे निश्चित करून ती साध्य करण्यासाठी शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना योग्य त्या अनुभूती दिल्यानंतर विद्यार्थ्यांत अपेक्षित बदल झाला की नाही हे साधने वापरून पाहण्याची प्रक्रिया म्हणजे मूल्यमापन होय. $\text{मूल्यमापन} = \text{मापन} + \text{त्याचा अर्थ} + \text{अभिप्राय}$,

मूल्यमापन = संख्यात्मक वर्णन + गुणात्मक वर्णन + शिक्षकांचा अभिप्राय
मूल्यमापन ही संज्ञा समाकलनीय (Comprehensive) आणि समावेशक असून त्यात मूल्यनिर्धारण हा घटक समाविष्ट आहे. नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० नुसार महाविद्यालयीन परीक्षा या पाटांतर करून उत्तर लिहीण्याऐवजी दैनंदिन उपयुक्त ज्ञानावर (उपयोजनात्मक) आधारित परीक्षा असेल. अध्यापन आणि मूल्यमापन यामध्ये सुसंगती असणे आवश्यक आहे.

उच्च शिक्षणामध्ये विद्यार्थ्यांच्या मूल्यमापनासाठी जुन्या मूल्यमापन पद्धतीबरोबर नवीन मूल्यमापन पद्धती वापरणे आवश्यक आहे. सध्या उच्च शिक्षणामध्ये वापरात असलेल्या व नवीन वापर सुरु केलेल्या मूल्यमापन पद्धती खालील प्रमाणे आहेत.

1) आकारिक मूल्यमापन (Formative Evaluation) -

विद्यार्थ्यांचा विकास प्रक्रीया चालू असताना (वर्गात अध्ययन अध्यापनाची क्रिया चालू असताना) वेळोवेळी केलेले मूल्यमापन की ज्यायोगे विद्यार्थी विकासासाठी अध्यापनामध्ये आवश्यक ते बदल करता येतील.

2) समाकालित मूल्यमापन (Summative Evaluation)

एखाद्या वर्षाच्या/ सत्राच्या शेवटी केलेले मूल्यमापन म्हणजे समाकालिन मूल्यमापन. आकारिक मूल्यमापणातून दिसून आलेली विद्यार्थ्यांची प्रगती टिपून आहे की नाही हे पाहण्यासाठी सत्राच्या किंवा वर्षाच्या शेवटी या मूल्यमापन पद्धतीचा उपयोग होतो.

3) अंतर्गत मूल्यमापन - (Internal Evaluation)

उच्च शिक्षणामध्ये विद्यार्थ्यांचे दैनंदिन निरीक्षण, प्रकल्प, स्वाध्याय, घटक चाचण्या, अंतर्गत परीक्षा (तोंडी, लेखी व प्रात्यक्षिक), उपग्रह इ. चा समावेश अंतर्गत मूल्यमापनात होतो.

4) बाह्य मूल्यमापन (External Evaluation) -

महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांसाठी महाराष्ट्र पब्लिक सर्व्हिस कमिशन, युनियन पब्लिक सर्व्हिस कमिशन ही परीक्षा मंडळे स्पर्धात्मक परीक्षा घेत असतात. TET, NET, SET या परीक्षा बाह्य मूल्यमापन

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ)

Peer Reviewed And Indexed Journal

ISSN 2349-638x

Impact Factor 7.331

Website :- www.aiirjournal.com

Theme of Special Issue **Recent Trends in Higher Education** (Special Issue No.115)

Chief Editor

Mr. Pramod P. Tandale

ISSN 2349-638x

www.aiirjournal.com

Editor

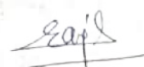
Principal Dr. S.S.Gore

Co-Editor

Prof. Dr. A.G.Kamble

Dr.M.V.Mate

Principal
Shri.T.B.S.Sansta's
College of Education For Women
Kurduwadi (Madha)

उच्च शिक्षा का वर्तमान

रेश्मा लंकेश्वर
पी.एच.डी छात्रा

प्रस्तावना:

व्यक्ती के सर्वांगीण विकास के लिए 'शिक्षा' नहीं बल्कि 'योग्य शिक्षा' की आवश्यकता है। प्राचीन काल में यह धारणा है कि, - 'जीवापेतं वाव किलेंद प्रियते, न जीवो प्रियते' अर्थात् मानव मृत्यु के पश्चात ही जीवन जीता है और अगर मृत्यु के बाद भी उसे जीवन जीना है तो शिक्षा का यह उत्तरदायित्व अधिक है।

तत्र तं बुद्धीसंयोगं लभते पौर्वदाहिकमध्यततेच ततो भूय संसिद्धो कुरुनन्दन ।

अर्थात्, शरीर में संग्रहित बुद्धीसंयोग को, समबुद्धीरूप, योग के संस्कार प्रयास से ही हासिल होते हैं। हे कुरुनन्दन! उस प्रभाव के कारण ही आत्मा पुनश्च परमात्मा की प्राप्ति हेतु और प्रयत्नशील होती है। तात्पर्य, मृत्यु के पश्चात जीवन को सतेज करने का कार्य शिक्षाद्वारा ही इसी जनम में कर दिया जाता है। विविध तर्जोने शिक्षा की परिभाषा की है। शिक्षा की परिभाषा करना कठिन है। शिक्षा वह है जो व्यक्ती को ज्ञान दे सुसंस्कृत करती है। एक अच्छा जीवन देती है। शिक्षा सर्वव्यापी, सर्वस्पर्शी है।

काका कालेलकर ने शिक्षा की परिभाषा खुद शिक्षा के ही मुख से यह बताई है- शिक्षा कहती है- मैं सत्ता की दासी नहीं, कानून की किंकरी नहीं, विज्ञान की सखी नहीं, कला की प्रतिहारी नहीं, अर्थशास्त्र की बांदी नहीं। मैं तो धर्म का पुनरागमन हूँ। मानव के दिव्य, बुद्धी एवं इन्द्रियों की स्वामिनी हूँ। मनोविज्ञान और समाजशास्त्र मेरे दो पेर हैं। कला और हुनर मेरे दो हाथ हैं। इतिहास मेरे कान हैं और स्वतंत्रता मेरी सांस है। उत्साह और उदयोग मेरे फेफड़े हैं। धैर्य मेरा व्रत है। विश्वास चेतना है, ऐसी जगदंबा हूँ। मैं - जगत्धात्री हूँ। मेरी उपासना करनेवाला किसी दूसरे का मुखोपेक्षी नहीं रहता। उसकी सारी आशा, आकांक्षाएँ मेरे द्वारा तृप्त हो सकती हैं।

किसी भी राष्ट्र की सामाजिक एवं आर्थिक स्थिति विकसित है या नहीं यह उस राष्ट्र की उच्च शिक्षा पर निर्भर रहता है। स्वातंत्रता प्राप्ति के बाद उच्च शिक्षा को हासिल करनेवालों की संख्या भी बढ़ती ही जा रही है। उसी प्रकार अंग्रेजी शिक्षा का भी काफी प्रस्थ बढ़ रहा है। कुछ शिक्षा संस्थाओं द्वारा उच्च शिक्षा का दर्जा काफी मात्रा में बढ़ाया है। राज्य एवं केंद्र शासनद्वारा शिक्षा का कार्य चलाया जा रहा है।

उच्च शिक्षा क्या है -

उच्च शिक्षा का शाब्दिक अर्थ- उच्च या श्रेष्ठ शिक्षा। प्राचीन काल में उच्च शिक्षा को ही गुरुकुल शिक्षा माना जाता था। वर्तमान में उच्च शिक्षा का आशय महाविद्यालय तथा विश्वविद्यालयी शिक्षा से लगाया जाता है। शिक्षा के प्रति लोगो की रुचि बढ़ रही है। प्राथमिक एवं माध्यमिक शिक्षा के सरकार द्वारा सुविधा दी जा रही है। जिस सुविधा में राज्य और केंद्र का हिस्सा ज्यादा है। माध्यमिक शिक्षा के बाद उच्च शिक्षा के प्रति रुचि बढ़ती ही जा रही है। जिसका महत्वपूर्ण कारण यह है कि, सुशिक्षित अभिभावकों की बढ़ती संख्या, प्रसारमाध्यमों का बढ़ता प्रयोग, शैक्षणिक तंत्रज्ञान आदि। उच्च शिक्षा के कारण यह और भी आसान हो गया है। उच्च शिक्षा में आज छात्रों की संख्या काफी बढ़ गयी है।

उच्च शिक्षा की परिभाषा -

Higher education is tertiary education leading to award of an academic degree. Higher education, also called post-secondary education third-level or tertiary education, is an optional final stage of formal learning that final stage of formal learning that occurs after completion of secondary education।

उच्च शिक्षा की आवश्यकता-

- 1 व्यक्ति के गुणों का विकास करना।
- 2 शारीरिक दृष्टि से स्वस्थ एवं मानसिक दृष्टि से बद्ध कराना।

Principal
Shri. T.B.S. Sanstha's
College of Education For Women
Kurduwadi (Madha)

पर्यावरणातील बदल दैनंदिन मानवी जीवन

रेखमा अविनाश लंकेश्वर

पी.एच.डी विद्यार्थी

प्रस्तावना:-

२१ वे शतक हे औद्योगिक शतक म्हणून ओळखले जाते. औद्योगिकीकरण हे जागतिक व मानवी विकासाचा केंद्र बिंदू असून प्रत्येक देशाचे आर्थिक प्राबल्य यावर अवलंबून आहे. औद्योगिकीकरणाचे फायदे जसे आहेत तसेच तोटे आहेत, ह्यांचे प्रत्यंतर म्हणजे वाढते शहरीकरण, राहणीमानात बदल हे बदल जसे राष्ट्राच्या विकासाला कारणीभूत ठरले तसेच त्याचे काही दुष्परिणामही प्रदूषणाच्या रूपाने प्रकटाने जाणवू लागले आहेत. म.गांधी यांनी १९५७ साली शालेय शिक्षणात स्थानिक वातावरणातील गरजांचा अंतर्भाव करण्यावर भर दिला. वास्तविक पर्यावरण-शिक्षणाची एका अर्थाने तीच नांदी होती. कोठारी शिक्षण आयोगच्या अहवालात प्राथमिक शिक्षणात पर्यावरण-शिक्षणाचा समावेश करून ते शिक्षण दैनंदिन जीवनाशी निगडीत व्हावे असे आग्रहाने नमूद केले आहे. असे असले तरी त्यास गती प्राप्त झाली ती २० व्या शतकाच्या अखेरच्या वर्षी वैज्ञानिक प्रगती व आधुनिकतेच्या सुविधांमुळे माणसांचे जीवन सुकर व सुलभ झाले आहे, पण जगणे कठीण झाले आहे. जगण्यासाठी आवश्यक असलेली नैसर्गिक साधनसंपत्ती माणसाकडून नष्ट होत आहे. सिमेंट कॉक्रीटच्या जंगलामुळे हिरवळ कमी होत आहे. वाहनांच्या वाढत्या संख्येमुळे वायुप्रदूषण होत आहे व शुद्ध हवा मिळणे दुरापास्त झाले आहे. नैसर्गिक साधनसंपत्तीचा मानवी जीवनाशी संबंध म्हणजे पर्यावरण होय. हे नैसर्गिक पर्यावरण होय. तथापि माणसाने स्वतःचे पर्यावरण निर्माण केले व नैसर्गिक पर्यावरणवर आघात केले. त्यामुळे पर्यावरणामध्ये असंतुलन निर्माण झाले व मानवी जीवनाला धोका निर्माण झाला. मानवनिर्मित पर्यावरण म्हणजे सामाजिक व सांस्कृतिक पर्यावरण होय.

● पर्यावरण म्हणजे काय -

१. ज्या नैसर्गिक परिसंस्थेमध्ये मनुष्य जगतो, ती नैसर्गिक परिसंस्था म्हणजे पर्यावरण होय.

२. जैविक व अजैविक घटक आणि त्यांच्यातील परस्परसंबंध त्याच्या अभ्यासाला पर्यावरणशास्त्र असे संबोधले जाते.

● पर्यावरणातील बदलाचा अर्थ-

वातावरणातील बदल, क्लायमेट चेंज, जागतिक तापमान वाढ अथवा ग्लोबल वार्मिंग हे सध्याचे परवलीचे शब्दांचा एकच अर्थ होतो. पृथ्वीच्या सभोवताली वातावरणाचे वेगवेगळे थर असतात. त्यामुळे पृथ्वीवर जीवसृष्टीसाठी अनुकूल असे तापमान तयार झाले. सूर्याची किरणे जमिनीवर येतात आणि काही अंशी परावर्तित होऊन परत अवकाशात जातता. पण १८ व्या व १९ व्या शतकात औद्योगिक क्रांती आणि नंतरचा भरमसाट विकासाचा वेग यामुळे जगातील उर्जांचा वापर वाढला. जी आवरणांना छेदता येऊन शकल्यामुळे वातावरणात राहू लागली. त्यामुळे तापमानात वाढ होऊ लागली. तापमान वाढ हा एकाच पद्धतीत मोडणारा नाही. कारण वातावरणातील बदल कधी-कधी एकाच ठिकाणी जाणवू लागले. कधी गोठवणारा गारठा, तर काही वेळेस उन्हाचे चटके यामुळे बोच-या थंडीत वाढ झाली तर काही वेळेस उष्मघाताने लोक बळी पडू लागले.

● पर्यावरणातील बदलाचे परिणाम :-

Signature
Principal
Shri. T.B.S. Sanstha's
College of Education For Women
Kurduwadi (Madha)